

LUND UNIVERSITY

Varför idrottare dopar sig

En intervjustudie om vad som underbygger dopingbruk hos svenska idrottare

Hoff, David

2018

Document Version:
Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Hoff, D. (2018). *Varför idrottare dopar sig: En intervjustudie om vad som underbygger dopingbruk hos svenska idrottare*. Riksidrottsförbundet. http://www.rf.se/globalassets/riksidrottsforbundet/dokument/forskning/rapport-2018_2.-varfor-idrottare-dopar-sig.pdf

Total number of authors:

1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Varför idrottare dopar sig

En intervjustudie om vad som underbygger dopingbruk hos svenska idrottare

Varför idrottare dopar sig

En intervjustudie om vad som underbygger dopingbruk hos svenska idrottare

David Hoff

Riksidrottsförbundet

FoU-rapport 2018:2

Du finner FoU-rapporter utgivna av Riksidrottsförbundet på: www.rf.se/forskning

Författare: David Hoff, Socialhögskolan, Lunds universitet

Formgivning: Catharina Grahn, ProduGrafia

Foto omslag: Bildbyrån

ISBN: 978-91-87385-22-3

Innehåll

Förord	4
Sammanfattning	6
Inledning	7
Syftet med studien	8
Tidigare forskning och teoretiska infallsvinklar	9
Attityder och beteenden i relation till doping: ”The sport drug control model”	9
Psykosociala bakgrundsfaktorer: dopingbruk och riskbeteende	12
Idrottsmiljöns och den sociala omgivningens betydelse för dopingbruk	14
Metod	18
Urval	18
Tillvägagångssätt	20
Forskningsetik	22
Resultat	23
Respondenternas idrottsbakgrund och dopingbruk	23
Respondenternas idrottsmiljö	26
Dopingbruk – första gången	29
Motiv till dopingbruk	32
Respondenternas sociala bakgrund	34
Risktagande och sensationssökande i relation till dopingbruk	36
Överkonformitet i relation till idrottens etik	39
Synen på dopingförbudet och kontrollapparaten	42
Varför slutade respondenterna att dopa sig?	46
Avslutande diskussion	49
Referenser	55

Förord

Doping är ett ord som lämnar få inom idrotten oberörd. I Sverige finns ett brett folkligt stöd för att doping inte ska förekomma inom idrott; samma stöd finns bland de idrottsaktiva. Ändå finns doping i samhället, och bland idrottsutövare. Varför?

På grund av den folkliga opinionen är det synnerligen svårt att få individer att frivilligt erkänna bruk av dopingmedel, och kanske ännu svårare att få en att berätta om motivationen till sådant bruk. Antidopingreglementet inom idrotten samt civila lagar mot doping försvårar ytterligare denna nödvändiga dialog. Detta leder till skapande av grupper som folkhälsoforskning ofta kallar för "dolda populationer", som sällan nås av eller svarar på traditionella enkätundersökningar. Just dialog med dessa grupper är ju nödvändigt: för att bekämpa doping och erbjuder alternativ till det så måste man på djupet förstå varför idrottsutövare håller på med det.

David Hoff har i sin studie tagit sig an denna utmaning, och lyckats få fram ett betydelsefullt underlag som belyser vilka idrottsliga och samhällsliga faktorer som bidrar till beslutet att dopa sig. Hans intervjuteknik har visat sig vara en effektiv metod för att skapa förtroende hos studiedeltagarna samt få ut meningsfulla svar.

Då lokala och nationella påverkansaspekter är unika bland brukare av dopingmedel är det svårt att överföra resultat från tidigare studier i andra länder till svenska idrottssammanhang. Därför kommer Davids studie, oavsett studiepopulationens storlek, att utgöra ett viktigt inslag i svensk dopingforskning samt leda till ytterligare frågeställningar att belysa i framtida undersökningar.

Matt X. Richardson
Chef, Svensk Antidoping

Peter Mattson
Verksamhetsområdeschef Idrott
Riksidrottsförbundet

Författarens förord

Denna studie har genomförts med bistånd av ett antal personer som jag vill tacka. Först och främst vill jag tacka de respondenter som har deltagit i studien. De har generöst delat med sig av sina erfarenheter av dopingbruk. Det är inte lätt att få idrottare som dopat sig att ställa upp för att genomföra intervjuer i forskningsprojekt, och det finns endast få studier som kan erbjuda en inblick i hur dessa personer tänker kring sitt dopingbruk. Men samtidigt är denna information helt avgörande för kunskapsutvecklingen på dopingområdet. Vill vi förstå dopingbruk och kunna förebygga detta måste vi förstå de idrottare som dopar sig, och förstå dem utifrån den psykologiska, historiska och sociala kontext inom vilken de befinner sig.

Sedan vill jag också tacka Johan Hvenmark, som vid tiden för starten av projektet var Forsknings- och utvecklingsamordnare vid Riksidrottsförbundet (RF). Johan var ansvarig för igångsättandet av detta projekt som RF har finansierat – tack till RF! Johan har även lämnat konstruktiva och viktiga kommentarer på manuset. Det har också Jesper Thiborg tidigare statistikansvarig vid RF gjort. Tack för detta! Det sista utkastet har granskats av Jenny Svender, forskningsansvarig vid RF, Matt X. Richardson, chef för Svensk Antidoping vid RF samt Magdalena Högberg som språkgranskat texten. Tack för värdefulla kommentarer!

Sist men inte minst vill jag tacka Håkan Nyberg, tidigare chef på för antidopinggruppen vid RF, fram till december 2016. Håkan har tagit initiativ till denna studie, han har tillsammans med undertecknad utvecklat forskningsidén och har på ett avgörande sätt varit behjälplig i urvalet av idrottare som dopat sig. Utan hans kunskap, erfarenheter och insatthet i dopingkontrollapparaten hade denna studie inte kunnat genomföras. Han har också med nyfikenhet följt arbetet och bistått med värdefulla kommentarer på manuset utan att på något sätt lägga sig i de forskningsmässiga avvägningarna. Han har också, slutligen, noga bevakat avidentifieringen respondenterna – detta har varit viktig hjälp.

David Hoff

Sammanfattning

I denna studie har elva svenska idrottare som dopat sig intervjuats – tio styrkelyftare och en tyngdlyftare. Idrottarna har varit verksamma på tävlings- till elitnivå, och har fällts för minst en dopingförseelse 1990 till och med 2006. Syftet med studien har varit att identifiera och analysera sociala processer som ligger bakom bruket.

Anabola Androgena Steroider (AAS) var det preparat som samtliga respondenter hade använt under olika lång tidsperiod. Respondenterna upplevde att bruket gav tydliga förtjänster avseende idrottsprestation och begränsade biverkningar som bland annat handlade om sexuell förmåga. En respondent som hade använt relativt stora doser rapporterade om mer omfattande biverkningar i form och hjärt- och leverproblem, samt aggressivitet och våldsamhet.

Den idrottsmiljö, främst styrkelyftmiljön, som respondenterna beskrev, kännetecknades vid tidpunkten då respondenterna var aktiva av vad som får kallas en dopingkultur. Det verkade finnas en tyst förväntan om att framgångsrika utövare använde AAS, och detta blev också en anledning till att respondenterna själva började använda – för att kunna konkurrera på lika villkor. När respondenterna berättade om första gången de använde dopingmedel, så framstår det mer som att de anpassade sig till en rådande kultur än att de avvek från den genom att dopa sig. Var de framgångsrika fick de frågor om vilka preparat de använde, och i omklädningsrum såg de vad andra gjorde, det vill säga använde AAS. Det viktigaste motivet till bruk av AAS som angavs var: "alla andra använder", men även en nyfikenhet var motiverande.

Kopplingen mellan social bakgrund och dopingbruk var begränsad, åtminstone så som det beskrivs av respondenterna. Det rapporterades om ett par fall av mobbning och ett par fall av uppväxt med föräldrar med missbruksproblematik som möjligen kan kopplas till respondenternas senare dopingbruk. Respondenterna beskrev sig inte heller som typiska "riskpersonligheter", utan flera pekade snarare på att de försökte minimera risker genom att till exempel använda förhållandevis låga doser av AAS, och minimera risken att fastna i en dopingkontroll genom att avsluta kurer en viss bestämd tid före tävlingar.

En teori om idrottares dopingbruk handlar om att idrottare som dopar sig är överkonforma i relation till "idrottens etik" (vilket här ungefär kan översättas till "idrottens prestationslogik"). Coakley och Pike (2009) menar att dopade idrottare drivs av en överdriven och okritisk inställning till idrottens grundläggande prestationsvärden. Det kan till exempel handla om att man idrottar fast man är skadad eller att man sätter idrotten före allt annat i livet, som till exempel familjen. Men det innebär också att man tar hjälp av alla möjliga medel för att till varje pris uppnå bästa resultat och vinna tävlingar, och ett sådant medel kan vara AAS. Bland idrottarna i denna studie var inte denna inställning kännetecknande, dock berättade en av respondenterna om ett tidigare idrottsliv som innehöll handlingar som i studien tolkas som möjliga uttryck för en överkonformitet – vilket är ett intressant resultat, men ett enhetligt mönster bland respondenterna gick inte att utläsa.

Inledning

Varför dopar idrottare sig? Denna fråga kan tyckas ha ett självklart svar: idrottare dopar sig för att förbättra sina prestationer, vinna tävlingar, göra ekonomiska vinster, lösa viktproblem och reducera smärta. Det är de motiv till bruk av dopingmedel som framträder i forskningen (Backhouse, McKenna, Robinson & Atkin, 2007). Men frågan är om dessa motiv egentligen säger så mycket om de avgörande drivkrafterna för dopingbruk. De flesta idrottare, åtminstone på elitnivå, vill förmodligen uppnå bättre prestationer, vinna tävlingar och så vidare, men alla dopar sig inte. Så, vad är det som skiljer idrottare som dopar sig från idrottare som inte dopar sig?

Det är få studier som har undersökt motiven till dopingbruk, och ett avgörande problem med de flesta av dessa undersökningar är att man inte skiljer på svaren från de individer som har brukat dopingmedel och de som inte har brukat dopingmedel (Backhouse, m.fl., 2007). Studierna vänder sig till olika idrotts- eller skolpopulationer där det är mycket få personer som har dopat sig (procentuellt sett), och de flesta av undersökningsspersonerna uttalar sig därmed om vad de tror motiverar bruket av dopingmedel bland dem som faktiskt dopar sig. Motiven till bruk av dopingmedel är alltså relativt outforskade.

Det finns även andra sätt att studera varför idrottare dopar sig än att studera motiven. Ett sätt är att undersöka samband mellan psykosociala faktorer och bruk av dopingmedel. Det handlar om att försöka hitta psykologiska och sociala skillnader mellan personer som brukat dopingmedel och personer som inte gjort det. Det har genomförts en del sådana studier och resultaten har bland annat visat att riskbeteenden som missbruk av alkohol och narkotika är vanligare bland individer som brukar dopingmedel (se t.ex. Wichstrøm, 2006). Problemet med dessa studier, ur ett idrottsperspektiv, är att de vanligen är genomförda på högstadieelever och gymnasieelever och inte i första hand på idrottare. Vi vet alltså inte om undersökningsgrupperna brukar dopingmedel primärt i ett idrottsligt syfte, eller om det finns något annat motiv till bruket, till exempel att bygga en muskulös och vacker kropp (jfr. Leifman & Rehnman, 2008; Pope, Philips & Olivardia 2000; Thompson & Cafri, 2007).

Det finns en kritik av utgångspunkten att riskbeteenden kan förklara bruket av dopingmedel, åtminstone då det gäller att dopa sig i ett idrottsligt syfte. Coakley och Pike (2009) menar att ungdomars användning av alkohol och droger för att fly från verkligheten är väsensskilt från idrottarens bruk av dopingmedel för att förbättra sina idrottsliga prestationer. Att bruka dopingmedel handlar inte om att bryta mot normer, som man gör när man missbrukar alkohol och droger; dopingbruk är i stället ett utslag av att idrottarens handlingar är "överkonforma" med ett antal grundläggande idrottsliga normer. Idrottaren bryter inte mot normerna vid dopingbruk, men följer dem på ett överdrivet och okritiskt sätt. De grundläggande idrottsliga normerna kallar Coakley och Pike (2009) för idrottens etik ("sport ethic") – som inte ska förväxlas med normer om fair play (t.ex. att tävla på lika villkor). Idrottens etik handlar om att idrottare ska prioritera idrotten och sitt lag före allting annat i livet, att hela tiden

sträva efter vinster och rekord samt förbättra sina resultat. Dopingpreparat kan bli ett hjälpmedel i denna strävan.

Om Coakley och Pikes (2009) teorier stämmer är osäkert. Forskning kring idrottares motiv till dopingbruk är som sagt begränsad, och hittills har endast en studie undersökt doping till följd av en överkonformitet i relation till idrottens etik (se Thiborg & Carlsson, 2007). I studien visar det sig att idrottare som dopar sig är något mer överkonforma i relation till idrottens etik än de idrottare som inte dopat sig.

Ytterligare ett sätt att studera bakomliggande faktorer till dopingbruk är att fokusera på idrottares attityder i relation till doping. Detta har genomförts av Donovan, Egger, Kapernick och Mendoza (2002), en studie som resulterade i en modell som pekar ut olika faktorer som påverkar idrottarens attityder. Modellen är ett försök att skapa en helhetsbild av faktorer som är centrala för idrottarens attityder till doping, och författarna utgår ifrån att attityderna sedan är avgörande för om idrottaren väljer att dopa sig eller inte. Ett problem med denna modell är att den inte bygger på studier av idrottare som har brukat dopingmedel. Modellen är skapad utifrån beteendevetenskapliga forskningsresultat kring andra riskbeteenden och avvikande beteenden.

Avseende dopingstudier av svenska idrottare har det tidigare genomförts en kvantitativ studie av de ovan nämnda författarna Thiborg och Carlsson (2007). Syftet med denna studie var att belysa i vilken mån (a) personlighet, (b) motiv för idrottande och (c) moral, påverkar benägenheten att bruka dopingmedel inom idrotten. Thiborg och Carlsson genomförde en enkätstudie av två olika grupper av idrottare: idrottare som dopat sig och fällts för en dopingförseelse, och idrottare som testats flera gånger men inte fällts för en dopingförseelse. I resultatet finner författarna vissa skillnader mellan grupperna: "doparna" är något mera överkonforma gentemot idrottens etik och även något mer "sensationssökande", men det är inga stora skillnader mellan grupperna.

Kunskapen om underbyggande faktorer och processer för dopingbruk är begränsad; det finns endast få studier av bakgrundsfaktorer och motiv till dopingbruk, och ännu färre studier som undersöker idrottare som faktiskt dopar sig eller har dopat sig. Det saknas nästan helt kvalitativa studier som kan bidra med en djupare analys av personer som har dopat sig.

Syftet med studien

Denna studie fokuserar på idrottare som har dopat sig. Studien bygger på kvalitativa intervjuer av 11 svenska idrottare som har brukat dopingmedel. Syftet med studien är att identifiera och analysera underbyggande processer för bruket av dopingmedel inom idrotten. För att förstå varför vissa idrottare brukar dopingmedel kan man dock inte bara undersöka motiven. Underbyggande processer för bruket av dopingmedel kan finnas i idrottarens personliga egenskaper eller sociala bakgrund eller vara situationsbestämda – att det under en viss förutsättning finns en större risk att idrottaren dopar sig – eller så kan den idrottsliga kulturen eller den sociala omgivningen, i vilken idrottaren befinner sig, påverka. Det är dessa frågor som studien mer specifikt handlar om.

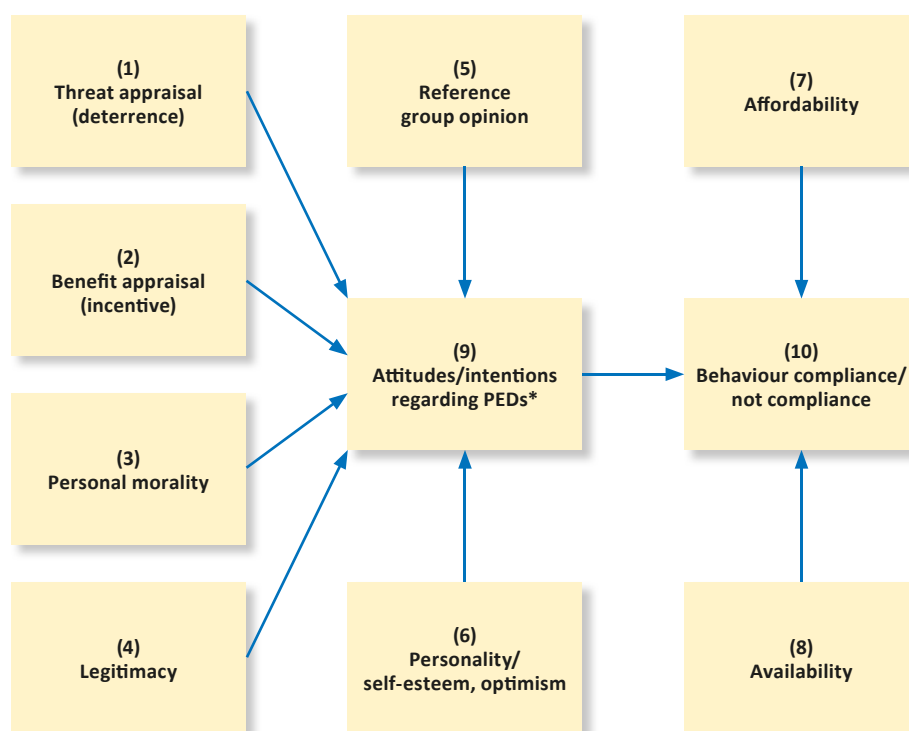
Tidigare forskning och teoretiska infallsvinklar

I detta kapitel presenteras tidigare forskning om och teoretiska infallsvinklar på olika faktorer och processer som underbygger bruket av dopingmedel. Forskningen på detta område är relativt begränsad, men det finns både en del mer övergripande modeller och teorier om bakomliggande faktorer för dopingbruk och en del mer avgränsade studier kring enstaka faktorer som kan ligga till grund för bruk av dopingmedel.

Attityder och beteenden i relation till doping: "The sport drug control model"

Donovan m.fl. (2002) har utvecklat en övergripande modell om underbyggande faktorer för bruk av dopingmedel, och kritiserar att man inom dopingforskningen inte använder sig av den beteendevetenskapliga kunskap som finns kring attityder och beteenden: "Although athletes' beliefs and values are known to influence whether or not an athlete will use drugs, little is known about athletes' beliefs and attitudes, and the limited empirical literature shows little use of behavioural science frameworks to guide research methodology, results interpretation, and intervention implications" (Donovan m.fl., 2002:269).

Mot bakgrund av denna kritik går Donovan m.fl. (2002) igenom forskningen inom tre beteendevetenskapliga områden, som de menar är relevanta även för att förstå idrottarens attityder till doping: (1) sociala kognitionsmodeller, (2) avskräckningsmodeller samt (3) instrumentella och normativa förhållningssätt. En uttalad strategi i tillvägagångssättet är att inte involvera forskning om doping i detta skede av undersökningen. Detta eftersom författarna i nästa steg vill se om modellen kan valideras av dopingforskningen, vilket innebär att man testar modellen mot tillgängliga studier på dopingområdet. I detta valideringstest fann författarna att empiriska data på dopingområdet är konsistenta med deras beteendevetenskapliga modell. Därmed menar författarna att modellen har relevans på dopingområdet, men den möjliga svagheten i modellen är att den inte är uppbyggd på forskningsresultat från dopingområdet. Man har valt detta tillvägagångssätt eftersom dopingforskning är begränsad. Det slutgiltiga resultatet blev "The sport drug control model":

Figur 1. The sport drug control model (Donovan m.fl. 2002:271).

* PEDs = performance enhancing drugs.

I modellen har Donovan m.fl. (2002) lyft fram följande faktorer som påverkar en idrottares attityder till doping (se "9" i modellen), som i sin tur påverkar idrottarens dopingbeteende (se "10" i modellen). Faktorerna i modellen är: (1) "threat appraisal" (hur idrottaren upplever risken för att fastna i en dopingkontroll samt hur stränga sanktionerna upplevs, men det kan även handla om hur idrottaren upplever risken av negativa hälsoeffekter och sociala effekter som skam), (2) "benefit appraisal" (vad idrottaren upplever att bruket av dopingmedel kan bidra till, t.ex. att uppnå en högre idrottslig nivå, och därmed erhålla exempelvis ekonomiska förtjänster), (3) "personal morality" (vilken moral idrottaren har generellt och specifikt i relation till idrott, t.ex. vilket värde som är viktigast relaterat till idrott: "prestera och vinna" eller "fair play"), (4) "legitimacy" (vilket förtroende idrottaren har för den idrottsliga rättsapparaten, inklusive dopingreglerna, dopingkontrollerna och de dömande instanserna; går det exempelvis att lita på kontrollerna, är de korrekt genomförda?), (5) "reference group opinion" (hur idrottaren uppfattar olika relevanta personers och grupper inställning till dopingbruk, t.ex. familj, tränare, idrottsläkare, idrottspsykologer, andra idrottare och media), (6) "personality/self-esteem, optimism" (personliga faktorer som kan påverka bruket av dopingmedel, exempelvis verkar pessimism och en "riskpersonlighet" öka risken för dopingbruk). Det finns även två faktorer i modellen som direkt påverkar idrottarens beteende och som är avgörande för om hen väljer att dopa sig eller inte. Dessa är: (7) "affordability" (har idrottaren råd att införskaffa dopingpreparat?) och (8) "availability" (kan idrottaren få tag i dopingpreparat?). Författarna understryker till sist att modellens olika faktorer hänger ihop och påverkar varandra.

Idrottens dopingregler och kontrollapparat

Huvudsyftet för ovan nämnda studie (Donovan m.fl., 2002), är att försöka ta fram en modell (The sport drug control model) som skulle ligga till grund för social styrning av idrottare i relation till dopingattityder och dopingbeteenden (se Hoff & Carlsson, 2005; jfr. Ekström, 2010). Modellen pekar ut centrala faktorer som påverkar idrottarens attityder och beteenden i relation till idrottens dopingregler, det vill säga huruvida de följer reglerna – och inte dopar sig – eller bryter mot reglerna – och dopar sig (jfr. Hoff, 2004). Denna kunskap ska enligt författarna kunna ligga till grund för att förändra attityder och beteenden i relation till dopingreglerna, och på så sätt ska man kunna påverka idrottare till att följa reglerna.¹

Det finns flera faktorer i modellen som inte direkt rör idrottarens syn på dopingreglerna (t.ex. faktor 5 "reference group opinion" och faktor 6 "personality/self-esteem"), men några av dem är direkt förknippade med idrottarens attityder till dopingreglerna, vilka tas upp i detta kapitel.

Faktor 1 är "threat appraisal", det vill säga hur en idrottare värderar risken ("hotet") om att åka fast i en kontroll, och konsekvenserna av en eventuell bestraffning, med andra ord: idrottarens uppfattning om risken att åka fast i en kontroll och om sanktionernas konsekvenser påverkar intentionen i relation till dopingbruk. Uppfattar idrottaren att det är stor risk att åka fast i en kontroll, och att sanktionerna är allvarliga, då är det mindre risk att hen dopar sig, och vice versa.

En annan faktor i modellen som rör dopingreglerna och kontrollapparaten handlar om legitimitet (faktor 4 "legitimacy"). Om idrottaren uppfattar att dopingförbudet och kontrollapparaten har en hög legitimitet, så minskar detta risken för att idrottaren ska dopa sig. Om idrottaren däremot uppfattar att reglerna och kontrollapparaten har en låg legitimitet, eller helt saknar legitimitet, så är risken större att hen dopar sig: "The stronger any authority's legitimacy, the more likely people will comply with the authority's rulings and recommendations, or, where appropriate, its rules and regulations" (Donovan m.fl., 2002:276). Det är väsentligt att notera att det är idrottarens uppfattning om kontrollsystemets legitimitet som påverkar hans attityd och beteende i relation till doping. Kontrollsystemet kan alltså i princip vara legitimt, utifrån hur vi definierar legitimitet i ett demokratiskt och rättsstatligt samhälle, men om idrottaren inte uppfattar systemet som legitimt så påverkar detta hans attityd gentemot dopingreglerna i en negativ riktning, det vill säga benägenheten att följa dopingförbudet minskar.

Idrottarens uppfattning om legitimiteten påverkas av deras egen erfarenhet av dopingreglerna och kontrollapparaten, men också av uppfattningar från andra personer som man tar del av, till exempel lagkompisar, vänner och media. Enligt Donovan m.fl. (2002:277) påverkas inte legitimiteten bara av hur idrottare ser på reglerna eller på konsekvenserna av reglernas tillämpande, utan även av hur de uppfattar den "rättsliga" processen ("procedural justice") och hur de tycker att de blir behandlade av de personer som tillämpar reglerna ("interactional justice"). När det gäller dopingreglerna handlar det till exempel om hur idrottare upplever att de behandlas av dopingkontrollanter och av de dömande organen inom idrotten.

¹ Modellen som pekar ut underbyggande faktorer för attityder och beteende visavi doping kan naturligtvis även användas som hjälpmedel i dopingforskningen för metodval och analys i till exempel studier av underbyggande faktorer och processer för bruk av dopingmedel (vilket också är ett underliggande syfte med studien, enligt författarna).

Donovan m.fl. (2002:277) understryker att hela dopingkontrollsystemets konstruktion och agerande påverkar idrottarnas legitimitetsuppfattning. Till systemet räknar författarna "law-makers/governing bodies" (den eller de organisationer som instiftar reglerna), "enforcement agencies" (den eller de organisationer som tillämpar reglerna, t.ex. de som genomför testerna och utdömer straff) och "courts/tribunals" ("domstolar"/överklagandeinstanser). Det innebär att idrottarnas uppfattning om dopingkontrollsystemets legitimitet påverkas av huruvida de uppfattar reglerna som rättvisa/orättvisa, om de uppfattar att det finns en habil organisation som ansvarar för tillämpningen av reglerna, om de uppfattar att dopingkontrollerna tar hänsyn till deras rättigheter, om de uppfattar dopingkontrollerna som likvärdiga mellan olika idrottare, om de uppfattar testproceduren (analys av tester) som vetenskapligt korrekt och effektiv, om de uppfattar sanktionerna som rimliga och likvärdigt tillämpade mellan olika idrottare, och slutligen om de upplever att dopingreglerna tillämpas lika i olika delar av världen.

Det finns några frågor i studien (Donovan m.fl., 2002) som kan diskuteras. Idealt borde en modell kring dopingbeteende bygga på forskning inom detta område. Det kan finnas en risk att modellen, som bygger på forskning från andra områden, inte är relevant för att förklara bruket av dopingmedel – det kan finnas speciella omständigheter när det gäller dopingbruk inom idrotten som modellen förbiser. Och även om modellen valideras av dopingstudier finns det en risk att resultaten från dessa "passats" in i modellen, snarare än att utgöra evidens för densamma; den beteendevetenskapligt grundade modellen kan riskera att bli ett raster utifrån vilket dopingstudierna tolkas (jfr. Carlsson & Hoff, 2000). Men å andra sidan finns det inte mycket övergripande forskning eller många teorier kring underbyggande faktorer och processer för bruket av dopingmedel inom idrotten, och den modell som Donovan m.fl. (2002) tagit fram, har ändå testats mot befintliga dopingstudier och blir därför viktig att förhålla sig till. Författarnas problematisering kring social styrning är dessutom en viktig infallsvinkel för dopingforskningen kring anti-dopingarbetet – det handlar inte bara om att förstå varför idrottare dopar sig, utan det handlar även om att förstå varför de gör det fast det är förbjudet, det vill säga varför de inte följer dopingreglerna (Hoff, 2004; Hoff & Carlsson, 2005).

Psykosociala bakgrundsfaktorer: dopingbruk och riskbeteende

Donovan m.fl. (2002) pekar ut ett stort antal faktorer som påverkar idrottares attityder till doping, som i sin tur påverkar huruvida idrottare dopar sig eller avstår från att dopa sig. Det har även genomförts andra studier kring enskilda psykosociala faktorer som kan förklara bruket av dopingmedel. Det handlar om studier som försökt hitta samband mellan olika psykosociala bakgrundsfaktorer som exempelvis kön, utbildning, alkoholkonsumtion, narkotikamissbruk och personlighet, och individers bruk av dopingmedel.

Individer som tar många risker har i vissa studier visat sig ha en ökad benägenhet att bruka dopingmedel. I riskbeteenden brukar man innefatta handlingar som alkohol- och narkotikamissbruk, tidig sexuell debut och kriminalitet. Riskbeteendets betydelse för bruket av dopingmedel har undersökts i ett antal studier, men resultaten är inte entydiga.

Några studier har funnit ett samband mellan bruk av droger och/eller alkohol och bruk av dopingmedel. Papadopoulos, Skalkidis, Parkkar och Petridou (2006) konstaterar att det är tre gånger så vanligt med dopingbruk bland individer som ofta varit berusade av alkohol. Även Wichstrøm (2006) pekar på ett samband mellan omfattande alkoholkonsumtion och dopingbruk i en studie av 2 924 norska studenter (ålder 15–19 år), och han diskuterar också ett samband mellan andra risk- eller problembeteenden (användning av droger, tidig sexuell debut, depression, ätstörningar, självmordsförsök) och dopingbruk. I Sverige har man konstaterat ett samband mellan användning av tobak, alkohol och droger och bruk av anabola androgena steroider (AAS), i en studie av 2 742 gymnasielever i Uppsala (Kindlundh, Isacson, Berglund och Nyberg, 1999). Dessa studier av sambandet mellan riskbeteenden som bruk av alkohol och/eller narkotika och bruk av dopingmedel har inte genomförts på idrottare, även om idrottare ingår i skolpopulationerna. Det är möjligt att studier av idrottare skulle kunna ge ett något annorlunda resultat, vilket Dodge och Jaccards (2006) omfattande studie av 15 000 idrottsaktiva high school-studenter i USA indikerar. Författarna fann inget samband mellan riskbeteenden (som betydande alkoholkonsumtion och narkotikabruk) och dopingbruk.

Förutom riskbeteende finns det ytterligare några bakomliggande psykosociala faktorer som pekats ut inom forskningen som förklaring till bruk av dopingmedel. Flera studier har konstaterat att en negativ kroppsuppfattning ("muscle dysmorphia") och problem med ätstörningar är bakomliggande faktorer för bruk av AAS, där bruket motiveras av kosmetiska skäl (Blouin & Goldfield, 1995; Brower, Blow, Young & Hill, 1991; Brower, Blow & Hill, 1994; Cohen, Collins, Darkes & Gwartney, 2007; Kanayama, Barry & Hudson, 2006; Pope, Gruber Choi, Olivardia & Philips, 1997; Pope m.fl., 2000; se även Hoff, 2008).

"Riskpersonlighet" finns även med i The sport drug control model (Donovan m.fl., 2002), som en underbyggande faktor för attityder och beteenden i relation till dopingmedel. Författarna benämner denna faktor 6 som "personality/self-esteem, optimism", och den innefattar olika personliga drag som kan påverka inställningen till och bruket av dopingmedel. En risktagande personlighet är en av de faktorer som författarna lyfter som underbyggande för positiva attityder och beteenden i relation till dopingmedel, tillsammans med andra individuella faktorer som pessimism, negativ kroppsuppfattning, impulsivitet, fientlighet och en personlighet som kännetecknas av en "vinna till varje pris"-attityd.

Ett annat begrepp som använts för att beskriva personligheten hos idrottare som dopar sig, och som ligger nära "riskbegreppet", är "sensationssökande". Thiborg och Carlsson (2007) har i en studie av svenska idrottare undersökt vad som skiljer idrottare som dopat sig från de som inte dopat sig, avseende personlighet, motiv för idrottande och moral. Författarna finner att idrottarna i gruppen "dopare" är mer sensationssökande än idrottarna i gruppen "icke-dopare". Att "doparna" är mer sensationssökande innebär att de i högre grad strävar efter äventyr, de upplever olika typer av faror – som hälsorisker och risken att fastna i en dopingkontroll – som mindre problematiska än "icke-doparna". Sensationssökande individer tar risker och "lever på gränsen", enligt Thiborg och Carlsson (2007), något som författarna menar kan förklara varför de har lättare att bryta mot dopingreglerna – de oroar sig i mindre grad för dopingkontroller.

Idrottsmiljöns och den sociala omgivningens betydelse för dopingbruk

Den idrottsliga miljöns eller idrottskulturens betydelse för bruket av dopingmedel har inte lyfts fram i studier av och diskussioner om doping. Dopingbruk har i stor utsträckning betraktats som ett individuellt problem, och orsakerna till bruket har forskare i första hand sökt hos de idrottare som dopat sig. Detta kan tyckas vara märkligt då vi vet att den sociala omgivningen påverkar individers handlingar i hög grad. Att lyfta fram idrottsmiljöns betydelse för dopingbruket i idrotten ska inte uppfattas som ett ursäktande av idrottare som dopat sig – individen har ett eget ansvar för sina handlingar – men fokuserar man endast på den som dopat sig vid analys av dopingbruk, kommer vi att hamna fel i vissa fall. För att ta ett exempel: en sociologisk studie av miljöer inom cykelsporten i Frankrike beskriver en idrottsmiljö där bruk av dopingmedel är en del av vardagen, den är lika självklar som träning och kosthållning. Dopingbruk har blivit en normalitet för såväl idrottsutövare som tränare och lagläkare (Brissonneau, 2007). Det hade i detta fall varit tämligen meningslöst att försöka förstå orsakerna till dopingbruket enbart genom att undersöka de enskilda idrottarna utan att koppla studien till idrottsmiljön.

Donovan m.fl. (2002) försöker täcka in ett stort antal underbyggande faktorer för dopingbruk i sin modell, bland annat en påverkansfaktor, faktor 5, som kallas för "reference group opinion". Denna syftar dock inte på hela idrottsmiljöns betydelse, utan i första hand på enskilda individer i idrottarens omgivning (t.ex. tränare, medtävlare, klubbkamrater, lagläkare och föräldrar) som på olika sätt kan påverka idrottarens attityder och beteende i relation till dopingmedel. Påverkan kan till exempel handla om att någon uppmanar idrottaren att dopa sig, eller uttalar sig positivt eller negativt om dopingmedel (Donovan m.fl., 2002).

Det har genomförts några studier som har undersökt det som Donovan m.fl. (2002) benämner "referensgruppens" betydelse för bruket av dopingmedel. Özdemir, Nur, Bagcivan, Bulut, Sümer och Tezeren (2005) har studerat 883 individer (varav 433 var idrottsaktiva) i Turkiet, och visar att 41,3 procent av dem som brukade dopingmedel blev uppmanade av en vän att ta de förbjudna preparaten. När motiv till bruket efterfrågades var det 11,3 procent som uppgav att det berodde på ett socialt tryck från omgivningen. Författarna pekar på att föreställningen om att "andra i omgivningen dopar sig" verkar vara underbyggande för eget bruk: 79 procent av de idrottare som dopade sig hade uppfattningen att deras medtävlare dopade sig. Bland de idrottare som inte dopade sig var det 54 procent som ansåg att medtävlarna dopade sig (Özdemir m.fl., 2005). Denna inställning bekräftas i en mindre studie av 15 styrkeflytare i USA; i undersökningen misstänkte samtliga respondenter att andra styrkeflytare brukade AAS (Curry & Wagman, 1999; jfr. Wagman, Curry & Cook, 1995).

I några studier har man frågat idrottare som brukar dopingmedel om vem som försett dem med preparaten. I en studie av 1 459 idrottare (58 % pojkar) i gymnasiet i Frankrike visar det sig att 4 procent av idrottarna hade dopat sig (Laure, Lecerf, Friser & Bensinger, 2004). Preparaten fick de från en vän (26 %), en läkare eller farmaceut (19 %), svarta marknaden (14 %), tränare (12 %), en förälder (7 %) eller annan källa (22 %). Det behöver visserligen inte betyda att exempelvis tränaren uppmanade idrottaren att dopa sig. Det betyder inte heller att idrottaren inte skulle ha dopat sig

om tränaren inte försett hen med preparaten. Men om tränaren, läkaren, föräldern och så vidare förser idrottare med dopingpreparat får det ändå betraktas som en underbyggande faktor för bruk av dopingmedel. Dessutom är sannolikt inte minst tränarens inställning till dopingmedel viktig för huruvida idrottaren väljer att dopa sig eller inte. I en intervjustudie kring bruket av kostpreparat innehållande efedrin bland college-idrottare i USA, uppger intervjupersonerna att det ofta var high school-coachen som introducerade preparaten för idrottarna (Peters, Adams, Barnes, Hines, Jones, Krebs & Kelder, 2005).

Betydelsen av vänners påverkan när det gäller bruk av dopingmedel blir än tydligare i en studie av dopingbruk bland 2 650 studenter vid tertiär utbildning i fem europeiska länder och i Israel (Papadopoulos m.fl., 2006). Resultaten visar att det var sju gånger så vanligt med dopingbruk bland individer som kände någon som dopade sig. Laure m.fl. (2004) konstaterar i sin studie att 5 procent av undersökningspopulationen skulle prova dopingmedel om en vän erbjöd dem preparaten. Även Lucidi, Grano, Leone, Lombardo och Pesce (2004) pekar på den sociala omgivningens betydelse för intentionen att dopa sig, i en studie av italienska studenter i åldern 14–20 år (se även Wiefferink, Detmar, Coumans, Vogels & Paulussen, 2008).

Samtliga studier av den faktor som Donovan m.fl. (2002) kallar för "the reference group opinion" indikerar att om vi vill kunna förstå fenomenet dopingbruk inom idrotten räcker det inte med att fokusera på de idrottare som dopar sig, utan vi måste även titta närmare på vad som händer i de dopade idrottarnas sociala och idrottsliga omgivning.

Dopingbruk på grund av en överdriven hängivenhet till idrottens etik

Studierna om "the reference group opinion" som redovisas i föregående avsnitt handlar i huvudsak om hur personer i idrottarens omgivning, både i den idrottsliga miljön (t.ex. tränaren) och i den sociala omgivningen (familj och vänner), påverkar idrottaren till att dopa sig, det vill säga har en direkt påverkan på idrottaren avseende dopingbruk. Däremot undersöks inte i någon större utsträckning hur idrottsmiljön i form av sociala föreställningar, värderingar, normer, förväntningar och handlingsmönster påverkar idrottarens bruk av dopingmedel. Coakley och Pike (2009) teoretiserar kring hur idrottsmiljön i form av idrottsliga värden och normer har betydelse för hur problematiska beteenden inom idrotten växer fram, inklusive bruk av dopingmedel.

För att återknyta till forskningen om dopingbruk i relation till riskbeteende som alkohol- och narkotikamissbruk, menar Coakley och Pike (2009) att denna koppling saknas; en idrottare dopar sig av helt andra skäl än risktagande ungdomar som använder alkohol och narkotika. Idrottaren är ute efter att förbättra sina idrottsliga prestationer med hjälp av dopingmedel, medan risktagande ungdomar eftersträvar verklighetsflykt eller revolt gentemot vuxen världen med hjälp av alkohol och narkotika. Ytterligare en skillnad är att idrottare till skillnad från narkotikamissbrukare snarare följer än bryter mot normer när de dopar sig, men följer dem på ett överdrivet och okritiskt sätt. Coakley och Pike (2009) betraktar bruket av dopingmedel som ett beteende som är "överkonformt" i relation till idrottsliga fundamentala värden, idrottens etik ("sport ethic"), som de definierar utifrån fyra normer (Coakley & Pike, 2009:186 ff., förf. övers.):

1. För idrottare är idrotten är viktigare än allt annat i livet.

(Athletes are dedicated to "the game" above all other things.)

Detta innebär att idrottaren måste älska sin idrott och bevisa detta genom att ge idrotten högst prioritet i livet. Detta handlar om att demonstrera en oreserverad hängivenhet till idrotten genom att leva upp till idrottskollegers förväntningar, offra sig för sin idrott och göra vad som krävs vid tävlingar.

2. Idrottare strävar efter att skilja ut sig.

(Athletes strive for distinction.)

Idrottaren ska sträva efter att skilja ut sig genom att sträva efter att bli bäst. Det handlar om att söka perfektion, att hela tiden förbättra sina prestationer. Att vinna och slå nya rekord symboliserar prestationsförbättring och skapar en distinktion – som vinnare tillhör man en exklusiv skara av människor. Det olympiska mottot *citius, altius, fortius* (snabbare, högre, starkare) är också uttryck för denna norm.

3. Idrottare accepterar risker och idrottar även om de har ont.

(Athletes accept risk and play through pain.)

Idrottaren ska uthärda psykisk press, smärta och rädsla som naturliga utmaningar i tävlingssammanhang. Det kan innebära att man idrottar även om man är skadad; detta betraktas som en dygd.

4. Idrottare accepterar inga hinder i sin jakt på möjligheter.

(Athletes accept no obstacles in the pursuit of possibilities.)

Idrottaren ska alltid försöka övervinna hinder och se möjligheter mot alla odds i sin idrottsliga strävan mot prestationsförbättringar och vinster. Detta kan exempelvis handla om att spela skadad eller att dopa sig.

Idrottare som är överkonforma med idrottens etik är ofta hyllade inom idrotten, till exempel blir en idrottare som spelar skadad hyllad som hjälte. Det största problemet är inte att idrottare är konforma i relation till idrottens etik utan när de är överkonforma, det vill säga följer normerna på ett okritiskt och överdrivet sätt, som gör att de tar stora risker med sin hälsa och sitt sociala liv, exempelvis genom att dopa sig. Bruket av dopingmedel skulle kunna förklaras av en överkonformitet med en eller flera av normerna i idrottens etik enligt följande exempel:

- (Norm 1) Ett sätt att ge idrotten högsta prioritet i livet. Man dopar sig trots att man riskerar problem med sin reproduktionsförmåga och kanske på så sätt påverkar sitt (framtida) familjeliv. Idrotten/laget är viktigast i livet.
- (Norm 2) Man strävar efter rekord och att bli bäst, och i denna strävan kan dopingmedel bli ett hjälpmedel.
- (Norm 3) Man idrottar trots smärta – man tar risker med sin hälsa genom att dopa sig.
- (Norm 4) Man accepterar inga hinder i sin strävan efter prestationsförbättringar och vinster; dopingförbudet är inget hinder för att uppnå prestationsförbättringar (med hjälp av dopingmedel).

Coakley och Pike (2009) menar att idrottare som är konforma med de normer som definierar idrottens etik särskiljer sig från andra människor, och idrottare som är överkonforma med idrottens etik tillhör en ännu mer exklusiv skara. Denna exklusivitet skapar en stark sammanhållning bland likasinnade idrottare, och ger idrottaren en eftersträvansvärd och unik identitet (elitidrottare). Författarna jämför denna starka sammanhållning som kan utvecklas bland hårt satsande elitidrottare med andra

typer av extrema grupper, som till exempel militära elitförband. Dessa extrema grupper kännetecknas av en slutenhet gentemot andra grupper, och för att få tillträde till gruppen krävs en överdriven hängivenhet visavi gemensamma normer som ofta är främmande eller skulle betraktas som avvikande för individer utanför gruppen (t.ex. att dopa sig). Sedan är det en annan sak att handlingar som är överkonforma med idrottens etik kan bryta mot andra såväl idrottsliga som samhällliga normer. En idrottare som gör stora uppoffringar, accepterar risker och spelar trots att hen är skadad, kan hamna i konflikt med idrottsliga normer kring hälsa – normer som bygger på utgångspunkten att idrotten ska vara en hälsofrämjande verksamhet (t.ex. "en sund själ i en sund kropp") – och när en idrottare dopar sig för att förbättra sin prestation och vinna tävlingar så kan det motiveras utifrån idrottens etik, men det strider mot idrottsliga värderingar om fair play, det vill säga att man ska tävla på lika villkor.

Hur Coakley och Pikes (2009) teorier håller för empirisk testning är oklart. Den enda empiriska studie kring idrottens etik som påträffats är Thiborg och Carlssons (2007) tidigare nämnda undersökning av svenska idrottare, där författarna fann ett visst samband mellan dopingbruk och en överkonformitet med idrottens etik. Det är därför väl motiverat att försöka lyfta in Coakley och Pikes (2009) tankegångar i denna studie.

Metod

Den begränsade kunskapen om underbyggande faktorer och processer för bruk av dopingmedel motiverar explorativa och kvalitativa ansatser som denna studie. Vi behöver hitta fler möjliga och övergripande förklaringar till bruket av dopingmedel inom idrotten, men vi behöver även fördjupa den kunskap som finns. En kvalitativ studie öppnar upp för detta (se t.ex. Robson, 2002).

Urval

För att vara säker på att respondenterna i studien verkligen har brukat dopingmedel ingår endast idrottare som bestraffats för minst en dopingförseelse (p.g.a. positivt dopingtest). I urvalet ingår inte idrottare som bestraffats för en dopingförseelse på grund av att de har "vägrat" genomgå eller "smitit" från en dopingkontroll, eftersom det inte finns något positivt test som säkerställer att de har dopat sig, och även om de skulle ha "smitit" eller "vägrat" för att de har dopat sig, finns det en uppenbar risk att dessa idrottare inte skulle tillstå bruket, och då skulle intervjun inte ge någon information om motiven till bruket av dopingmedel.

Idrottare som bestraffats för en dopingförseelse till följd av ett positivt dopingtest men som hävdar att de dopat sig av misstag, ingår inte heller i urvalet; de som till exempel hävdar att de fick medicin utskrivet av en läkare och använde den, utan vetenskap om att medicinen innehöll dopingklassade substanser eller att det krävdes dispens för att använda den. Så kallad "misstagsdoping" kan även handla om att idrottare som testat positivt menar att de fått i sig preparaten ovetandes via kosttillskott som innehåller icke deklarerade dopingpreparat (se Geyer, Parr, Mareck, Reinhart, Schrader & Schänzer, 2004; Maughan, 2006). Misstagsdoping fritar inte idrottare från ansvar, och det går naturligtvis inte att veta om de brukat doping medvetet eller inte, men det vore inte meningsfullt att intervjua dessa idrottare om drivkrafterna bakom deras bruk om de hävdar att bruket var ett (omedvetet) misstag.

För att försöka säkerställa att bruket av dopingmedel har skett av idrottsliga skäl ingår endast idrottare som idrottat på en hög nivå, företrädesvis elitnivå, i studien. När det gäller idrottare på lägre nivåer kan det finnas anledning att misstänka att dopingbruket skett av andra skäl än idrottsliga (det är exempelvis inte sannolikt att en fotbollsspelare i division 6 brukar AAS för att bli en bättre fotbollsspelare, utan hen gör det troligen av andra skäl, t.ex. kosmetiska).

Idrott på en högre nivå har inte avgränsats enligt några entydiga kriterier. Det är inte heller helt lätt. Vad är en idrottsligt hög nivå? Är det en hög placering i DM, SM eller VM? Eller förutsätter det att idrottaren deltagit i ett landslag? Kan det vara juniorer och veteraner på elitnivå? Kanske tillhör idrottaren inte elitnivå när hen döms för en dopingförseelse, men gör det vid ett senare tillfälle. Det viktiga har dock varit att försöka hitta individer där ett idrottsligt motiv för bruket av dopingmedel har förelegat. I intervjuerna framkom det att de flesta av respondenterna legat på en hög idrottslig

nivå, och samtliga lyfte fram att det fanns en idrottslig drivkraft för bruket av dopingmedel. I den meningen har studien lyckats välja ut relevanta undersökningsspersoner.

Frågor som övervägdes vid urvalet av respondenter var bland annat hur långt tillbaka i tiden som studien skulle gå och hur pass aktuella fallen borde vara för att studiens syfte skulle kunna uppnås. Idrottare som var avstängda på grund av en dopingförseelse när studien inleddes 2009 valdes bort. Dels kan det eventuellt finnas en rädsla att uttala sig helt fritt under tiden som dopingavstängd, dels kan idrottaren befinna sig i en överklagandeprocess, vilket gjorde det olämpligt att involvera dem. Även om idrottarna anonymiseras i studien kan de naturligtvis vara rädda att informationen som kommer ut ändå kan kopplas till dem när de har ögonen på sig från dopingkontrollapparaten. Sannolikt är flera av dessa idrottare också mitt i karriären och skulle kanske för säkerhets skull vara mycket försiktiga med att lämna ut uppgifter för att inte riskera att dessa väcker kontrollapparaten eller medias intresse. Detta fick resultatet att de idrottare i urvalet som har färskast avstängningsdomar bestraffades år 2006 (och är som längst avstängda till slutet av 2008).

Farhågor för medias och dopingkontrollapparaten intresse torde vara betydligt mindre hos idrottare som bestraffats längre tillbaka i tiden och bland idrottare som har sin idrottskarriär bakom sig, och i urvalet finns därför dopingdömda så långt tillbaka i tiden som till 1990. Men det viktigaste skälet till att studien går 20 år tillbaka i tiden är att det krävts för att få ihop ett tillräckligt stort urval utifrån urvalskriterierna (idrottsligt syfte/hög idrottslig nivå, medvetet dopingbruk). I urvalet ingår alltså idrottare som bestraffats för en dopingförseelse från år 1990 till och med år 2006. Under dessa år fälldes sammanlagt 398 idrottsaktiva (inom specialidrottsförbunden) för överträdelse av idrottens dopingregler. Av dessa återstår 35 idrottare efter att urvalskriterierna tillämpats. Detta bedömdes vara ett tillräckligt stort urval för att få ihop tillräckligt många intervjuer. I urvalet av 35 idrottare visade det sig att en klar majoritet var fällda inom Tyngdlyftningsförbundet, de flesta i grenen styrkelyft.² Det fanns endast enstaka bestraffade idrottare från andra idrotter (t.ex. cykel och tyngdlyftning) och endast en kvinna fanns med i urvalet.

En fördel med att intervjua idrottare som är bestraffade längre tillbaka i tiden är att de har kunnat få lite distans till sin idrottskarriär och sitt bruk av dopingmedel och hunnit reflektera mer över detta. Dessa reflektioner kan vara av värde för studien. Nackdelen är att en hel del sannolikt har förändrats inom idrotten avseende dopingbruk under de senaste 20 åren, och att respondenternas beskrivningar kan ha mindre relevans för att förstå dagens situation då det gäller underbyggande faktorer och processer för dopingbruk inom idrotten. Det är naturligtvis också så att det finns en risk att respondenter som brukade dopingmedel för 20 år sedan kan ha glömt bort en del av hur de tänkte kring bruket, å andra sidan är en dopingavstängning inom idrotten en så pass omtumlande händelse att de troligen har starka minnesbilder kring dessa händelser.

² År 1997 bildade styrkelyft ett eget förbund, Svenska Styrkelyftförbundet, men före detta årtal tillhörde styrkelyft Tyngdlyftningsförbundet.

Tillvägagångssätt

Det är en svår uppgift för forskningen att motivera individer att delta i undersökningar där man förväntas berätta om mindre smickrande händelser i sitt liv (jfr. Kvale, 1997). Det är fullt förståeligt; individen som ställer upp på en intervju har lite att vinna, och ganska mycket att förlora. Forskaren kanske garanterar anonymitet, men går det att vara säker på att detta upprätthålls? Varför ska individen riskera att berätta sin historia för en forskare som hen inte känner och inte heller vet om det går att kan lita på? Bruket av dopingmedel är känsligt i hela världen, och kanske extra känsligt i ett land som Sverige, som är ett av de länder som befinner sig i förgrunden då det gäller antidopingarbetet inom idrotten. Bruk av dopingmedel är mycket starkt fördömt som fusk, inte bara inom idrotten utan i hela samhället. Idrotten är i dag också mycket uppmärksam i samhället mot bakgrund av det enorma genomslag den har fått i olika medier. En idrottsstjärna som dömts för dopingbrott blir sannolikt förknippad med detta under resten av sitt liv. Med vetskap om dessa processer är det lätt att förstå att idrottare som blivit fällda för en dopingförseelse på alla sätt vill hålla sig borta från offentliga diskussioner om dopingbruk, och är obenägna att berätta om sina erfarenheter av dopingmedel. Som forskare är det därför viktigt att försöka bygga upp en tillitsfull relation med sina tilltänkta respondenter, för att försöka motivera dem att ställa upp på intervjuer för att berätta om sina upplevelser. De motiv som betonades för respondenterna var bland annat: bidra till ny kunskap, och det kanske viktigaste: få möjlighet att berätta sin historia, sin syn på det hela.

Studien inleddes med att ett informationsbrev skickades ut till de 35 idrottarna i urvalet, med information om såväl forskaren som syftet med studien. Brevet innehöll även försök till att motivera de tilltänkta respondenterna att delta i studien, samt tydliggörande att deltagande var frivilligt och att inga känsliga uppgifter skulle komma att lämnas ut till myndigheter eller till Riksidrottsförbundet. Brevet avslutades med kontaktinformation, för eventuell anmälan till att delta i studien, samt en öppenhet inför eventuella frågor, samt slutligen information om att de skulle kontaktas/ringas upp inom de närmsta veckorna.

Det visade sig att två av idrottarna i urvalet inte var folkbokförda i landet, så dessa fick utgå ur urvalet. Endast ett fåtal av de tilltänkta respondenterna svarade på brevet, och det visade sig vara svårt att få tag på många av dem; flera saknade eller hade bytt telefonnummer, och vissa svarade inte. Det skickades ut en påminnelse som ett par av respondenterna svarade på. De flesta fick jag dock kontakt med. Det fanns egentligen tre tydliga reaktioner bland idrottarna i urvalet: Den första kom från dem som direkt var positiva till att ställa upp i studien, som tyckte att studien var angelägen. Den andra reaktionen kom från dem som var direkt negativa, som inte alls tyckte om att bli kontaktade. Den tredje reaktionen var kluven, det kändes obekvämt att det var känt att de stängts av på grund av en dopingförseelse, samtidigt var de inte helt avvisande. Några av de idrottare som reagerade med denna kluvenhet ställde upp på en intervju. Två var inledningsvis positiva till att intervjuas, men ändrade sig sedan på grund av tidsbrist och avstod. Av de 35 personerna i urvalet var det till slut 12 personer som ställde upp på att låta sig intervjuas. Dock hade en av dessa felaktigt hamnat i urvalet; han hade bestraffats för att ha "vägrat" genomgå en dopingkontroll, och i intervjun hävdade han att han inte hade brukat dopingmedel. Ytterligare en av personerna uppgav att han inte brukat dopingmedel då han fälldes, men vid intervjun framkom det att personen hade dopat sig vid ett senare tillfälle, varför intervjun ändå kom att bli relevant för studien. Resterande respondenter tillstod att de brukat dopingmedel.

Således intervjuades till slut 11 personer som brukat dopingmedel. Intervjuerna utgör studiens huvudmaterial. Huvudidrotten för de 11 respondenter som ställde upp och genomförde en intervju är styrkelyft, för alla utom en som var tyngdlyftare. Samtliga respondenter är män. Ett problem med detta är att studien eventuellt har mindre relevans för andra idrotter och för kvinnliga idrottare, å andra sidan måste doping undersökas där det förekommer (jfr. Alvesson & Sköldberg, 1994). Idrotten styrkelyft ligger i topp när det gäller totala antalet fällda utövare under perioden ifråga (1990–2006). Och mycket få kvinnor är fällda för dopingförseelser.

En "loggbok" ingår som kompletterande material i studien, vilken innehåller minnesanteckningar över kontakterna med de 35 tilltänkta respondenterna. I det kompletterande materialet ingår även en intervju med den idrottare som "vägrat" genomgå en dopingkontroll (se ovan). Denna intervju förde jag minnesanteckningar över. Även de lite längre samtal som föregick med personerna i urvalet fördes det minnesanteckningar över. Det kan exempelvis vara en längre diskussion om varför idrottaren brukat dopingmedel och som trots att idrottaren ifråga sedan avstår från att ställa upp på en regelrätt intervju, får ett visst värde för studien. Det ska sägas att det kompletterande materialet endast utgör en mindre del av hela materialet i studien.

Fyra av intervjuerna genomfördes hemma hos respondenterna, en intervju genomfördes på ett café och sju intervjuer gjordes via telefon. En telefonintervju genomfördes i de fall där detta begärdes av respondenten eller om restiden för att kunna träffas bedömdes var alltför lång. Längden på intervjuerna var mellan 45 minuter och 3 timmar. De flesta intervjuerna varade i cirka 2 timmar. Samtliga intervjuer utom fyra har bandats. I de fall som intervjun inte bandades var det ett krav från respondenten. Samtliga inspelningar har transkriberats ordagrant. Utskrifterna är mellan 30 och 70 sidor långa per intervju. Vid de intervjuer som inte bandades fördes anteckningar som sedan har renskrivits.

Intervjuerna har varit semistrukturerade, de har följt en intervjumanual innehållande ett antal teman och förslag på frågor under varje tema (se Kvale, 1997). De teman som togs upp i intervjuerna var: Bakgrund idrotten (idrottskarriären), Dopingbruk (första gången, preparat, doping/träning, idrottsmiljön/kulturen, risker, kunskap, social omgivning), Dopingkontrollen (situationen, efteråt), Allmänt doping – attityder (förbudet, samhället/idrotten, kontrollapparaten, omgivningen, vad motverkar dopingbruk?), och Personuppgifter och social situation/bakgrund (psykosociala bakgrundsfaktorer, droger/alkohol/tobak/medicin, personlighet, avgörande livshändelser). Några teman valdes för att de skulle ge respondenterna så fritt utrymme som möjligt att kunna ge information som kunde vara relevant för att förstå underbyggande faktorer och processer för bruket av dopingmedel (t.ex. Dopingbruk – första gången). Andra teman hämtades från tidigare forskning och teorier kring vad som ligger bakom dopingbruk (t.ex. Psykosociala bakgrundsfaktorer, droger/alkohol/tobak/medicin).

Intervjumanualen har inte följts slaviskt utan den har fungerat som ett stöd och ett sätt att kontrollera så att alla viktiga områden i intervjun fångats upp. En prioriterad målsättning har i stället varit att försöka skapa ett förtroendefullt samtal med respondenterna om deras bruk av dopingmedel, och att anpassa frågorna efter den riktning som samtalet tog. I slutet av intervjun har det vanligen getts möjlighet att återkomma till frågor i manualen som förbisetts (jfr. Kvale, 1997). Med tanke på att doping ett känsligt ämne är intrycket överlag att det gått bra att skapa förtroendefulla samtal med respondenterna; de har berättat öppet om vad som låg bakom deras bruk av dopingmedel.

Detta kan ha att göra med avsaknaden av en fördömande attityd till respondenternas dopingbruk och att ambitionen varit tydlig: att försöka förstå fenomenet genom att fråga dem som faktiskt har dopat sig om bakgrunden till deras dopingbruk.

Det är ändå så att vissa av respondenterna har varit mer öppna än andra. Framför allt har de som blivit intervjuade "öga mot öga" visat en stor generositet då det gäller att dela med sig av sina erfarenheter, men även de flesta telefonintervjuerna har gått över förväntan. Det kan bero på att respondenterna givits ett stort utrymme att berätta sin berättelse. Jag har varit tydlig med vem jag är (professionellt), vad syftet med studien är, och att jag inte är intresserad av att moraliskt värdera deras bruk av dopingmedel. Det verkade finnas ett behov hos vissa av respondenterna (och även hos en del av personerna som tackade nej till att bli intervjuade) att få berätta vad som har hänt, från sitt perspektiv. Ett par intervjuer var inte lika friktionsfria. Det fanns en försiktighet hos ett par av respondenterna som telefonintervjuades, exempelvis ville några inte att intervjun skulle bandas, vilket självklart respekterades. Denna rädsla kan sannolikt förstås utifrån det starka fördömande som många som dopat sig utsatts för, men också utifrån att den som intervjuar framstår som mer anonym inför den som intervjuas i ett telefonsamtal. De som avböjde att delta i studien motiverade oftast inte varför, och i de fall som motiv lämnades handlade det om tidsbrist. I något fall gav idrottaren uttryck för en oro kring sin anonymitet i studien.

Forskningsetik

Studien har följt vedertagna etiska forskningsprinciper – Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning (Vetenskapsrådet, 2010). Bruket av olika sorters dopingpreparat kan leda till allvarliga negativa konsekvenser för individers hälsa, och det som etiskt motiverar studien är att kunskap om underbyggande faktorer och processer för dopingbruk är central för att kunna förebygga bruk av dopingmedel inom idrotten, och därmed minska risken för att idrottare utsätter sig för dessa hälsorisker. De etiska hänsyn som tagits i relation till de idrottare som kontaktades och deltog i studien har varit att tydligt informera dem om syftet med studien, om att det är frivilligt att delta, begära deras samtycke och informera dem om att de kan avbryta sin samverkan utan att detta medför negativa följder för dem. Vidare informerades idrottarna om att personuppgifterna endast kommer att användas för forskningsändamål och behandlas konfidentiellt, och att inga personuppgifter kommer att lämnas till tredje part (t.ex. Riksidrottsförbundet eller någon myndighet). Inga personregister har upprättats. Respondenterna har avidentifierats i texten.

Flera av idrottarna som ingick i studien har utövat idrott på högsta internationella nivå, och för att avidentifiera dem i texten har vissa orter, placeringar i mästerskap med mera betecknats med ett "X" (t.ex. "X-stad"). När respondenterna har nämnt personer vid namn benämns dessa med N.N.

För att ytterligare stärka skyddet av respondenternas identitet fick varje respondent slumpvis tre olika nummer, vilket innebär att det i texten refereras till Respondent 1–33 (11 respondenter x 3 olika nummer). Detta för att läsaren inte ska kunna lägga ett pussel av olika citat från en och samma respondent och på så vis kunna räkna ut identiteten. Citaten från respondenterna har i viss mån redigerats språkligt för att öka läsbarheten.

Resultat

I denna del av rapporten analyseras intervjuerna. Inledningsvis presenteras respondenternas idrottsbakgrund kortfattat, sedan redovisas vilka dopingmedel som de brukat samt vilka positiva och negativa erfarenheter respektive effekter som följde av dopingbruket. Efter denna inledande del fortsätter analysen med följande teman: Respondenternas idrottsmiljö, Dopingbruk – första gången, Motiv till dopingbruk, Respondenternas sociala bakgrund, Risktagande och sensationssökande i relation till dopingbruk, Överkonformitet i relation till idrottens etik, Synen på dopingförbudet och kontrollapparaten, samt Varför slutade respondenterna att dopa sig?

Respondenternas idrottsbakgrund och dopingbruk

Idrottsbakgrunden

Samtliga respondenter i denna studie har fällts av Riksidrottsförbundet för en dopingförseelse någon gång från år 1990 till och med 2006, och samtliga är män. De flesta av respondenterna har fällts i början av 1990-talet: 1990 (1), 1991 (4), 1992 (3), 1995 (1), 1996 (1) och en 2006 (1). Sju respondenter har testat positivt vid ett tävlingstillfälle, och övriga fyra testades positivt vid ett träningstillfälle.

Styrkelyft är huvudidrotten för alla respondenter utom en, vars huvudidrott är tyngdlyftning. Den idrottsliga nivån på respondenterna är hög. De flesta har fått bra placeringar i senior- och/eller junior-SM. Flera respondenter har dessutom goda internationella meriter och har deltagit i landslag. De främsta meriterna är höga placeringar vid nordiska mästerskap och VM. Ett par av respondenterna har inte gjort något resultat på elitnivå, men har ändå genomfört en satsning på sin idrott som ligger klart över motionsambitioner.

Preparat, doser och tidsrymd

Anabola androgena steroider (AAS) är det dopingpreparat som samtliga respondenter har brukat och också blivit fällda för. Ingen av respondenterna uppger bruk av något annat dopingpreparat, förutom amfetamin och kokain, men då har det inte nyttjats i ett idrottsligt syfte utan i festsammanhang. Någon enstaka respondent uppger att flera typer av AAS användes samtidigt, men det tillhör ovanligheterna. Endast en av respondenterna uppger att han använde medicinska preparat för att undvika biverkningar av dopingpreparaten; denne respondent fick medicin utskrivet av läkare för att få igång spermieproduktionen.

När det gäller vilken typ av AAS-preparat som respondenterna brukade är det svårt att alltid fastställa detta utifrån intervjuerna, men det vanligaste preparatet som respondenterna talar om är ”ryssfemmor”, det vill säga metandrostebolon (som också kan ha andra benämningar, se Hermansson & Moberg, 2008). Några nämner

AAS-preparatens produktnamn eller generiska namn. Ett par respondenter injicerade preparaten, men det vanligaste sättet var att ta preparaten oralt (tabletter).

Då det gäller storlek på doser finns det även här en viss osäkerhet. Ofta uttrycker respondenterna sig i form av att de tog tre tabletter. Sannolikt rör det sig då om tre 5-milligramstabletter av metandrostenolon. En respondent säger: "jag gick aldrig över den terapeutiska dosen." Vad en terapeutisk dos är, är svårt att fastställa. Det beror på i vilket syfte som preparaten tas. Och frågan är om man kan tala om en terapeutisk dos om respondenten ifråga inte har en speciell sjukdom för vilken AAS förskrivs av läkare.

Det sammantagna intrycket av doser är att de respondenter som hävdar att de var försiktiga eller att de brukade låga doser, uppger att de tog 2–4 tabletter dagligen (sannolikt 5-milligramstabletter av metandrostenolon). Den respondent som hävdar att han tog stora doser uppger att han tog 10–15 tabletter dagligen. Den vanligaste dosen bland respondenterna var 2–4 tabletter dagligen.

Några av respondenterna dopade sig under en mycket kort tid; den kortaste tiden var fyra dagar, sedan åkte respondenten fast i en kontroll och slutade därefter med bruket. Ett par respondenter brukade AAS i en eller några månader. Några av respondenterna dopade sig i ett antal år, och de två respondenter som dopade sig under längst tid brukade AAS i cirka tio år. Den respondent som brukade mest AAS tog 10–15 tabletter dagligen i elva år med några uppehåll.

Ofta talas det om att inta AAS i kurer, till exempel 12-veckorskurer med påföljande uppehåll. Respondenterna i denna undersökning tog inte AAS i kurer, utan preparaten brukades dagligen. Respondenterna gjorde uppehåll inför tävlingar, men då var motivet att undvika att fastna i en dopingkontroll. Ibland gjorde respondenterna uppehåll av andra skäl, till exempel om de var skadade och ändå inte kunde träna. Att ta AAS utan att träna beskriver en av respondenterna som att "elda för kråkorna".

Positiva och negativa erfarenheter av AAS

För att förstå attityder och beteende i relation till doping så är det viktigt att titta på vilka positiva effekter doping kan ge i relation till de negativa effekterna. Donovan m.fl. (2002) tar upp det som två faktorer i sin modell: "Benefit appraisal" (nr. 2 i modellen, se figur 1) och "Threat appraisal" (nr. 1).

Positiva effekter

De flesta respondenterna förmedlar att de upplevde positiva effekter av AAS. Flera respondenter berättar att de blev starkare och orkade lyfta mer:

” Det är klart ... det var vid vissa tillfällen på ... efter träningen, fy fan, man kände sig stark. Man kände sig liksom lite övermänsklig ... (Respondent 10)

” Jo det kändes ju då på kroppsvikten jag hade, så jag blev starkare ... jo definitivt. Alltså det hade ju effekt, det var inget snack om saken ... (Respondent 3)

Respondent 8 berättar att han klarade 190 kg i bänkpress när han var ”ren”, och när han gick på AAS klarade han 210 kg. När det gäller orken säger ett par respondenter:

” Du var ju inte slutkörd efteråt. Även om du var jättetrött när du gick ut från gymmet ... hade duschat ... då var du hur fräsch som helst ... Jag kunde gått in och kört ett pass till ... (Respondent 4)

” Just det här ... att känna att du kan träna hela tiden. Du kan träna på nätterna, det gör inget. Man kan bara ösa på. (Respondent 7)

Det påverkade även smärta: Respondent 3 berättar att han hade ont i senfästena och lederna, men att det försvann två veckor efter att han börjat med AAS. I ett fall beskrivs en känsla av eufori till följd av bruket av AAS. Respondent 8 berättar att han fick bättre självförtroende av dopingpreparaten, han blev glad och kände ett rus. Endast ett par respondenter är osäkra på effekterna av AAS-bruket. Av naturliga skäl kände Respondent 5 inga positiva effekter – han tog preparaten under endast fyra dagar. Respondent 1 uttrycker en viss osäkerhet kring de positiva effekterna utifrån resonemanget att han inte kunde veta hur han hade utvecklats om han inte hade tagit preparaten.

Negativa effekter – biverkningar av AAS-bruket

I intervjuerna framkommer inte många biverkningar av AAS-preparaten. Några respondenter har upplevt vissa problem med testiklar och sexualitet. En respondent berättar att hans testiklar blev mindre och att sexualdriften minskade. En annan respondent berättar att sexualdriften ökade något, en tredje nämner att hans testiklar ”åkte upp” och att spermieproduktionen avtog. Han fick då medicin på recept varpå problemen rättade till sig – han blev också far efter denna händelse. Samtliga respondenter utom en har minst ett barn, och den respondent som inte blivit far uppger inte sterilitet på grund av bruk av AAS som skäl till detta. De allvarligaste fysiska biverkningar som framkommer i intervjuerna är problem med levern samt ett hjärtstillestånd, något som den drabbade respondenten sätter i samband med bruket av AAS. Det finns några andra, mer ovanliga biverkningar som framkommer bland respondenterna; en respondent berättar att han utvecklade social fobi till följd av AAS-bruket, en annan respondent säger att han blev ”äckelmagad”.

När det gäller psykiska biverkningar pekar forskningen på att bruket av AAS kan leda till en ökad aggressivitet och ett våldsamt beteende (se exempelvis Johansson, Lindqvist, Nyberg & Fahlke., 2000; Lindqvist, Johansson-Steensland, Nyberg & Fahlke, 2002; Moberg & Hermansson, 2006; Thiblin & Pärklö, 2002; jfr. Hoff & Carlsson, 2005; Hoff, 2008). I denna studie bekräftas detta samband endast av en respondent som berättar att han blev både aggressiv och våldsam. Det var framför allt när han festade och drack alkohol samtidigt som han gick på AAS som han upplevde detta. Han kunde bli provocerad av småsaker som att någon tittade på honom. Ingen av de övriga respondenterna uttrycker att de blev aggressiva eller våldsamma. En av respondenterna uttrycker till och med att han blev lugnare av preparaten. Däremot finns det i materialet idrottare som använt doping som upplevde att de blev mer lättirriterade.³ De både upplevde det själva och hörde det från personer i sin omgivning, men det ledde i dessa fall aldrig till ett våldsamt beteende.

³ Detta gäller såväl en av respondenterna som en av de dopingfällda idrottarna som ingår i det kompletterande materialet (se ovan Metod: Tillvägagångssätt).

Depression och självmordsbenägenhet är ytterligare problem som diskuteras inom forskningen, framför allt talas det om detta som ett tillstånd som kan uppstå när en individ avslutar sitt bruk av AAS (Moberg & Hermansson, 2006; jfr. Hoff & Carlsson, 2005; Hoff, 2008). I princip ingen av respondenterna i denna studie har erfarenheter av dessa effekter av AAS-bruk, eller i samband med att de slutat bruka preparaten. Endast en respondent berättar om depression och självmordsbenägenhet som uppstod i samband med att han åkte fast i en dopingkontroll och stängdes av i två år. Han slutade att dopa sig i denna veva och det är möjligt att det kan ha haft betydelse för depressionen, men själv förklarar han de depressiva symptomen med att han blev väldigt knäckt och frustrerad över att han inte fick fortsätta tävla, att hans idrottskarriär var förstörd och att han skulle mista kontakten med sina idrottskamrater och idrottsmiljön som han levt inom under många år.

Överlag är respondenternas upplevda biverkningar klart begränsade. I tidigare studier har man pekat på ett flertal negativa effekter AAS-användning (Hoff & Carlsson, 2005; Hoff 2008; jfr. Mickelsson, 2009), och man kunde därför förvänta sig en annan bild från respondenterna. En del av detta kan säkert förklaras av att flera av respondenterna aldrig tog särskilt stora doser, och att ett par av dem brukade preparaten under en förhållandevis kort period (några dagar till någon månad). En respondent som brukade AAS under en lång tid, tio år, upplevde inte heller några biverkningar, men han säger att han gick på en moderat dos (3 tabletter dagligen). Det är viktigt att notera att de allvarliga biverkningar som framkommer i intervjuerna – hjärtstillstånd, leverproblem, aggressivitet, våldsamhet, depression och självmordsbenägenhet – samtliga härrör från en och samma respondent, vilken tog höga doser av AAS under lång tid. Det är dock möjligt att de relativt låga doserna av AAS som de återstående 10 respondenterna rapporterar om här inte är representativa för ett större urval.

Sammantaget när det gäller positiva och negativa effekter är alltså bilden den att de flesta av respondenterna upplevde klara positiva effekter av AAS-bruket (det gick lättare att träna, de presterade bättre idrottsligt) och att de negativa effekterna var få och relativt obetydliga, utom för en respondent som tog stora doser under lång tid. Genom att tolka respondenternas beskrivningar av positiva respektive negativa effekter av AAS-bruket utifrån "The sport drug control model" (Donovan m.fl., 2002:271, blir det märkbart att respondenterna ser förtjänster ("benefit appraisals") med dopingbruket samt upplever "hotet" om hälsoproblem som begränsat ("threat appraisal"). Enligt modellen påverkar dessa förhållanden attityden till dopingmedel i en positiv riktning, och en positiv attityd till dopingmedel ökar benägenheten att dopa sig.

Respondenternas idrottsmiljö

Tio av elva respondenter i denna studie är styrkelyftare, en respondent är tyngdlyftare. För styrkelyftare och tyngdlyftare är gymmet den naturliga idrottsmiljön. Gymmet är en lite speciell arena eftersom idrottare från olika idrotter möts där. För vissa, som styrkelyftare, tyngdlyftare och de som tränar och tävlar i bodybuilding, är det en arena där den huvudsakliga träningen och ibland även tävlingsverksamhet bedrivs, men för många andra idrottare utgör styrketräning på gymmet en komplementär träningsverksamhet. I gymmet tränar även individer som inte har några idrottsliga ambitioner, som tränar för att bli starkare och mer hälsosamma eller helt enkelt för

att få en vackrare kropp. På så vis förenas flera olika idrottsambitioner och kulturer på gymmet. Ett par av respondenterna berättar att de genomförde sin huvudsakliga träning på andra gym än klubbens "hemmagym", och att de där delvis mötte olika idrottsmiljöer. Samtliga kulturer som möts på gymmet är delar av vad som i denna studie betraktas som "idrottsmiljön", även om huvudfokus ligger på den specifika styrkelyftsmiljön. För även om det finns många olika inslag i styrkelyftarens träningsmiljö – gymmet – framträder den ändå som en distinkt miljö i den mening att när respondenterna beskriver den, pratar de om andra styrkelyftare, om förbundet⁴ och om tävlingar i styrkelyft och så vidare.

Hur beskriver då respondenterna sin idrottsmiljö i relation till sitt bruk av dopingmedel? Inledningsvis några ord om hur de beskriver utbredningen av dopingbruket:

” Våldigt utbrett var det, och det var vissa klubbar som utmärkte sig ... För sen slutade jag i "X-storstad", och tävlade för "X-medelstor stad", och där var ju alla, nästan, som höll på med det, tyckte jag ... Och det är ju inte så länge sen nu som det var någon som åkte dit i "X-medelstor stad", så det finns ju fortfarande, tydligen ... (Respondent 13)

” Det fattade jag ... Ja ja! Det förstod jag, att det åts grejor, det var så, gubbar i klubben ... där åts, där smackades det på. (Respondent 18)

Om styrkelyftsmiljön mer precist sägs:

” Jag sa också till en kille en gång. Av topp 100 i Sverige så visste jag bara två killar som inte tog några grejor. Dom andra tog grejor, och det kan jag gå ed på ... (Respondent 18)

” Varenda en käkade ju ... [...] Jag vet ingen som jag tävlat emot som inte använt. (Respondent 15)

De flesta respondenterna berättar att bruket av AAS var mycket utbrett både i styrkelyftsmiljön och i gymmiljön generellt, även om det var vissa gym och klubbar som utmärkte sig mer än andra. Några respondenter påpekar dock att det fanns tävlingsaktiva styrkelyftare som inte brukade dopingmedel. Det var även på gymmet som flera av respondenterna inhandlade sina första AAS-preparat samt fick information om hur preparaten skulle tas.

Något som var lite speciellt i styrkelyftsporten, som den beskrevs av respondenterna, var att det vanligen saknades tränare. Respondenterna tränade i huvudsak själva, även på elitnivå, förutom då det stöd som erhålls från förbundet inför och vid landslagsuppdrag. Respondenterna beskrev en kultur där de aktiva tränade, hjälpte och tipsade varandra. De beskrev också en miljö som nya aktiva slussades in i av andra, ofta äldre aktiva. Flera respondenter berättade om att de blivit upptäckta och uppmuntrade av äldre verksamma styrkelyftare eller bara styrketränande personer. I vissa fall har dessa även varit mentorer då det gäller AAS-preparatens roll i träningen. En respondent berättar till exempel om hur han av de rutinerade fick tips om AAS och hur han skulle ta preparaten för att undvika att fastna i en dopingkontroll.

⁴ Styrkelyftförbundet bildades år 1997, innan detta år ingick styrkelyft som en gren i Tyngdlyftningsförbundet. Det innebär att när respondenterna talar om "förbundet" kan de antingen syfta på Styrkelyftförbundet eller Tyngdlyftningsförbundet (grenen styrkelyft).

Denna påverkan mellan olika idrottsaktiva börjar redan i juniorsammanhang. En respondent berättar att det pratades mycket om AAS redan första gången han var uttagen i juniorlandslaget. Han fick frågor av andra aktiva om vilka "grejor" han tog, och fick veta vad andra juniorer brukade för preparat. Han fick också vid detta tillfälle information av en landslagskollega att de flesta preparaten fanns tillgängliga hemma, om han skulle behöva något.

Flera av respondenterna berättar att AAS inte bara var något som var ständigt närvarande bland de tävlingsaktiva, utan även ledare och personer inom förbundet var införstådda med vad som pågick. Respondenter berättar att flera inom styrkelyftsförbundet själva hade brukat AAS under sin egen karriär, och en respondent hävdar att en person som arbetade på förbundet försåg aktiva styrkelyftare med AAS. En annan respondent berättar hur han fick tag i AAS via en nationell ledare i styrkelyft i ett land utanför Sverige, preparaten var utskrivna av en läkare.

Närvaron av AAS i idrottsmiljön återspeglas även i klubbarna. En respondent berättar följande om styrelsen i sin klubb:

” Nu ska man ju inte ta dopingen i försvar och det, men ... men många då, som satt i styrelsen i vår klubb, dom var ... dom hade ju upplevt det här glada 80-talet, där det nästintill var lagligt då ... så dom sa ju egentligen inte så mycket, om det då. Dom hade ju själv provat många av dom. Det erkände dom ju rätt upp, och det var ju så i början av 80-talet, det var ju mer eller mindre lagligt. Dom visste inte riktigt vad det var. (Respondent 5)

Ett annat sätt att förstå idrottsmiljön är att titta på hur träningskompisar, klubbledning, tränare och så vidare reagerar när en idrottskollega ertappas med att ha dopat sig, om man fördömer detta eller inte. Det finns lite olika uppfattningar om detta bland respondenterna, men flera menar att det inte fördömdes särskilt hårt:

” Alltså det var ingen som höjde på ögonbrynen ... eller brydde sig. Det var snart överståndet. Jag var ju välkommen tillbaka sen. Det var ju ingen som sa något i klubben eller så. Även landslaget blev jag ju antagen till efter. Dom ifrågasatte ju inte det. Dom testade inte mig ens en gång när jag kom med där. Så att det var ju ... Det kan ju vara förvånande egentligen. Men sen var det ju tester, i övrigt, men det var inget speciellt fokus på mig ... (Respondent 13)

Några av respondenterna påpekar att det skett en förändring i synen på doping sedan de själva var som mest aktiva under 1990-talet, även om flera respondenter säger att det fortfarande förekommer mycket dopingmedel inom elitidrotten:

” ... utan det var ju någonstans i brytningstiden jag kom in ... För helt plötsligt kom det tester och blev lite regler kring det, men kulturen fanns ju bakåt i tiden, att det var ju ... Det var ingen som såg ner på det, och det var väl det man kände ... I dag så är det en helt annan syn på det. Det är kriminaliserat, och folk har ... det har blivit uppblåst i media, så folk har ju väldigt mycket synpunkter på någon som dopar sig, men då var det inte så mycket, för 20 år sen ... (Respondent 13)

Även om doping var vanligt förekommande i idrottsmiljön, var det inget man talade helt öppet om:

” Nej, man pratade inte så här rakt ut, men ungefär så att man går och snackar och ... om det kommer en fråga typ att, om jag gått upp lite vikt, man säger typ: ”Är det mammas gröt du äter?” eller så där. Lite typ så där i gåtor, ingen pratar så där: ”jo, jag har tagit dom där” ... Nej, det blir aldrig något sånt där snack. (Respondent 3)

” ... dom tisslar och tasslar, så jag fattade ... det var någonting som försig-gick alltså. Så det förstod jag ganska så ... att dom tog grejor. (Respondent 18)

Det lågmälda samtalet om doping som respondenterna berättar om kan tänkas bero på att det trots allt var förbjudet att bruka AAS. Man vill inte prata öppet om bruket, då information kan läcka ut till förbundet eller till kontrollorganisationen. Ett annat skäl är en rädsla för att bli betraktad som en fuskare, vilket man inte vill, särskilt inte om man endast nyttjar de hjälpmedel som man föreställer sig att de flesta andra medtävlarna nyttjar. Den informella normen verkar vara att så länge man inte öppet erkänner att man brukar dopingmedel eller åker fast i en kontroll så är doping acceptabelt. Detta återspeglas i flera av respondenternas berättelser, men denna acceptans av dopingbruk verkar främst ha gällt i tränings-sammanhang. Respondenterna dopade sig inte i samband med tävlingar eftersom de upplevde att det då var som störst risk att fastna i en dopingkontroll, och om de inte brukade dopingmedel under tävlingar, då var det okej – utifrån det synsätt som verkar ha varit rådande. I stort sett samtliga respondenter slutade att bruka AAS ett antal dagar före tävling.

Sammanfattningsvis beskriver respondenterna sin idrottsmiljö som en miljö där AAS-bruk är vanligt förekommande. Förutom att många aktiva styrkelyftare brukade dopingmedel, berättar respondenterna om en dopingkultur som många kände till och var delaktiga i, allt från ledamöter i klubbstyrelser och förbundsaktiv personal till äldre styrkelyftare som introducerade yngre lyftare både i sporten och i AAS-bruk. Styrkelyftarnas idrottsmiljö har även varit den arena där flera respondenter köpt sin första AAS-kur. Det framkommer även att respondenter slussades in i dopingkulturen redan vid sina första juniorlandslags-uppdrag för förbundet. Slutligen kännetecknas dopingkulturen i idrottsmiljön av att vara en ”tysthetskultur”; man utgick ifrån att många brukade dopingmedel, men man talade inte högt om det.

Dopingbruk – första gången

En viktig del av intervjuerna kretsar kring första gången som respondenterna brukade dopingmedel. Metodologiskt är det av värde att hänga upp intervjun kring konkreta händelser, att respondenten får beskriva vad som faktiskt har hänt. ”Varför dopade du dig?” är en mycket stor fråga som kan vara svår att besvara. Genom att i stället ställa frågor kring vad som hände när de första gången dopade sig, får de en tydlig historisk händelse att hänga upp sin berättelse på – en berättelse som bör kunna säga mycket om de drivkrafter som låg bakom deras beslut att dopa sig. Respondenterna i denna studie ombads därför i intervjuerna att berätta vad som hände första gången de brukade dopingmedel, hur idén kom upp, hur de resonerade, vilka känslor de hade, vilka eventuella tveksamheter de kände och så vidare. De får också svara på

frågan om det var något som hände före ”första gången”, som möjligen bidrog till att de började dopa sig.

I avsnittet ovan om respondenternas idrottsmiljö förmedlas att AAS verkar ha varit tydligt närvarande inom styrkelyftarnas idrottsmiljö under den tid som de flesta respondenter var aktiva (företrädesvis under 1980- och 1990-talen, men även under 2000-talet). Även när flera av respondenterna berättar om första gången de brukade AAS, återspeglar berättelserna den ”dopingkultur” som verkar ha funnits i idrottsmiljön. Påverkan från dopingkulturen i idrottsmiljön på gymmet tillsammans med att slutligen själv bli erbjuden dopingpreparat i idrottsmiljön, kännetecknar den första gången hos flera av respondenterna. Denna process beskrivs tydligt av en respondent, när han berättar om första gången:

” I ”X-hemstad” var ju aldrig något snack om dopingpreparat, eller så, men så var det när jag kom till ”X-storstad”, där tränade ishockey ...”hockeylaget-X” tränade där, och det var ju alla ... friidrottarna tränade där. Därför att på det här gymmet fanns det ingen föreningstillhörighet, så att Riksidrottsförbundet kunde komma in, utan det var kommersiellt fristående, så dit kom alla och tränade. Och det förstod jag ju sen, snacket gick i omklädningsrummet, alla idrottskategorier, friidrottarna, lyftarna, hockeyspelarna, alla som var där åt ju ryssfemor ... Det är klart man höjer på ögonbrynen i början, tänker ”Vad är detta?” Men så på något vis så slussas man in i det här successivt, och det blev en vardag, vana. Till slut var det inte så märkvärdigt, alla gjorde det, mer eller mindre. Och sen om jag lyfte lite mer så frågade dom: ”Vad tar du?”, jag sa ”Jag tar inget”, ”Man kan inte lyfta dom vikterna om man inte tar något”. Och så tänkte man, testa på. Kom på tävlingar och då blev det. Det satt en kille som är från ... ”X-mindre stad”, som var någon sån här langare av något slag. Så han satt ju med burkar där och sålde. Så köpte man sin första burk ... för att testa på det här. (Respondent 29)

I citatet framkommer också en förväntan i idrottsmiljön – om du presterar ett bra resultat, så är du dopad med AAS. Denna förväntan tar fler respondenter upp. När en respondent berättar om bakgrunden till första gången, beskriver han en omgivning som förutsatte att han brukat AAS när han placerade sig högt i en tävling, och när det visade sig att han inte dopat sig fick han följande reaktion från sin idrottsliga omgivning:

”Att du fått en sån jättebra placering, skulle du börja kaka steroider skulle du bli bäst i världen ...” (Respondent 28)

I den förväntan som Respondent 28 beskriver ovan, finns även ett inslag av uppmuntran – du är så duktig fast du inte brukar AAS – tänk om du använde AAS ... Det är även det en beskrivning som fler respondenter tar upp. En liknande beskrivning av första gången kommer från Respondent 17, som berättar om hur hans idrottsliga omgivning uppmuntrade honom genom att säga att han hade potential att bli en duktig styrkelyftare, men att det förutsatte att han började bruka AAS. Dessa påverkansprocesser påminner om vad en annan respondent tar upp i sin beskrivning av första gången – ett ”kompistryck”:

” Sen började jag träna när jag var 16, 17, och kom ju då i kontakt med ... en träningskompis då. Det visade sig att han höll ju på med hormoner och sånt där, och han höll ju även på med droger också då – amfetamin och rökte hasch, lite sånt där. Och dom frågade ju om man skulle ha, ”Nä”, ”Det klart du ska ta lite här och ... lite amfetamin”. Så provade man lite. Jag rökte lite hasch och sen kom det ju in på det här med dopingen också ... ”Ska du inte pröva?” ”Nej fan!” Det höll jag mig ifrån väldigt länge liksom. Jag kunde säga nej, då när dom tryckte på. Men till slut i alla fall, jag kommer så väl ihåg det, att till slut då, ”Ja, okej då”, sa jag, ”Vad ska jag ta då?” (Respondent 12)

I detta citat framkommer också en koppling mellan bruket av dopingmedel och bruket av narkotiska preparat. Detta är ett samband som diskuteras inom forskningen, där vissa studier visar att benägenheten att prova dopingmedel ökar om man redan använder andra typer av droger och alkohol (se avsnittet Psykosociala bakgrundsfaktorer: dopingbruk och riskbeteende, s. 12). Hos ytterligare två respondenter kan man se en koppling mellan dopingbruk och missbruk av alkohol och/eller narkotika. Detta behandlas mer utförligt nedan under rubriken Risktagande och sensationsökande i relation till dopingbruk, s. 36.

Några respondenter talar om en enskild person som fanns med vid första dopingtillfället, till exempel en speciell träningskompis, eller någon person som de kände väl. Respondent 10 berättar exempelvis att han kontaktade en barndomskompis som han kände väl för att förhöra sig om AAS. Respondent 8 berättar att han hade skojat med en kille på gymmet och sagt att det skulle vara bra med lite AAS. Detta var bara ett skämt, men efter två veckor ringde killen och sa att han nu hade fått tag på AAS. Respondenten blev förvånad, men bestämde sig för att pröva preparatet. Respondent 11 berättar om att han befann sig i en pressad situation första gången som han dopade sig. Han hade precis kommit till Sverige som flykting och nyligen bildat familj, samtidigt krävdes mycket träning för att få delta i landslaget. Han kontaktade en gammal vän för att få hjälpmedel för att orka bättre. Det handlade om olika kosttillskott och vitaminer, men han var medveten om att något av preparaten sannolikt innehöll AAS.

Andra saker som påverkat ett par av respondenterna att dopa sig första gången handlar om en vilja att bli stor, stark och muskulös:

” ... Såg jag dom här grabbarna som sprang runt och var jävligt stora ... Jag ville vara likadan. (Respondent 32)

” Ja, man träna på gym va. Då såg man dom här roffiga grabbarna, så det var väl genom, på så sätt ... (Respondent 9)

Respondent 3 förmedlar en anledning till första dopingtillfället som tydligt sticker ut från övriga respondenters berättelser; han blev avstängd för att ha dopat sig, trots att han som han menar var oskyldig, och då kunde han lika gärna testa AAS under avstängningsperioden. Respondenten dopade sig endast en kort tid under avstängningen.

I respondenternas beskrivningar av första dopingtillfället är det ett antal intressanta faktorer och processer som framkommer. De beskriver en idrottsmiljö i vilken AAS är vanligt förekommande, och där det finns en förväntan att man använder AAS om man presterar (oväntat) bra. Ett par respondenter talar även om ett kompistryck i miljön. I idrottsmiljön på gymmet har också flera respondenter blivit erbjudna att

köpa AAS. Andra saker som framkommer i berättelserna om första gången är att ett par respondenter påverkats av de stora grabbarna på gymmet – att de ville se ut som dem. Ett par respondenter berättar att det fanns ett missbruk av narkotika och alkohol med i bilden när de prövade AAS första gången.

Motiv till dopingbruk

När respondenterna berättar om första dopingtillfället redovisar de någonting som har hänt eller någonting som de har tänkt. Visserligen kan respondenterna minnas fel, men det kretsar kring en erfarenhet som de faktiskt har. När de däremot får frågan om motiv till dopingbruket, eller frågan: "Varför dopade du dig?", kan svaret ta avstamp i mer komplexa tankar, som ligger mellan en erfarenhetsmässig och värde-mässig nivå. Det kan handla om att förklara eller att rättfärdiga sitt beteende. Det kan upplevas som att ställas till svars, att behöva försvara sin handling, och försvara den på ett rationellt och begripligt sätt, och på ett sätt som kan verka logiskt eller rimligt för den som ställer personen till svars (t.ex. en forskare som gör intervjuer). Diskussioner kring motiv kräver därför en försiktigare tolkning, än frågor som handlar om att redogöra för en historisk händelse som respondenterna varit delaktig i, exempelvis första gången de dopade sig. Detta utesluter inte att respondenterna kan beskriva motiv som har relevans för analysen av underbyggande processer för dopingbruk, särskilt om motiven kan kopplas till faktorer som i tidigare forskning visat sig vara viktiga för att förstå dopingbruk inom idrotten. Därför får ändå respondenterna frågan om deras motiv till att börja bruka dopingmedel.

När respondenterna berättar om sina motiv till dopingbruk kommer det fram en del andra drivkrafter som inte nämndes när de talade om den första gången de dopade sig. Ett vanligt motiv till bruket, hos respondenterna och de dopingfällda idrottarna i det kompletterande materialet,⁵ är vissheten om att alla andra använder AAS, och då, underförstått, måste de själva också dopa sig för att bli konkurrenskraftiga och kunna tävla på lika villkor:

” Det fattade jag ganska snart att ska jag vara med någonting, så ska jag använda det som alla andra använder också. (Respondent 7)

En av de dopingfällda idrottarna i det kompletterande materialet⁶ säger att det som gjorde att han dopade sig, var att han ville få en chans att vara bland de bästa i världen. Han berättar att det pratades mycket om dopingmedel bland konkurrenter från andra länder, och för att ha en chans mot dessa testade han själv dopingpreparat – han menade att det var ett handikapp att inte dopa sig.

Detta motiv till dopingbruk – att alla andra dopar sig – rapporterar även Wagman, Curry och Cook (1995) om i en studie av amerikanska styrkelyftare på elitnivå. Likaså Özdemir m.fl. (2005) som i en studie av turkiska idrottare visar att 79 procent av de idrottare som brukade dopingmedel och 54 procent av de idrottare som inte dopade sig, anser att deras medtävlare var dopade.

Ett motiv som flera respondenter berättar om är nyfikenhet. Respondent 22 berättar att han undrade över om AAS verkligen kunde hjälpa – han var nyfiken på om det kunde fungera – därför prövade han. Andra kommentarer kring nyfikenhet:

⁵ Se ovan Metod: Tillvägagångssätt.

⁶ Se ovan Metod: Tillvägagångssätt.

” Ah, det var ... det var till slut lite nyfikenhet där. Jag såg ju dom andra öka ... Jag tänkte, fan, kan dom verkligen öka så där mycket mer, med hjälp av dom där tablettorna? Det var mycket ren nyfikenhet ... (Respondent 12)

” ... och det var lite nyfikenhet, och vad ... vad, hur verkar det här? Många säger att det är så jäkla bra ... (Respondent 3)

Ett annat motiv handlar om viljan att bli en framgångsrik idrottare:

” Ja, anledningen till att jag tog ... jag kunde tillhöra dom bästa i världen och jag skulle inte få några bieffekter, det var ju anledningen till att jag började ... (Respondent 1)

Ytterligare motiv handlar om att komma ifatt med träningen – dopingbruk som genväg. Respondent 2 berättar att han skulle ställa upp i en tävling på hög nivå men låg efter i träningen, och med hjälp av AAS ville han ge sig själv en chans att bli konkurrenskraftig. Detta går att koppla till motivet att vilja nå resultat snabbare. Respondent 21 talar om sitt dopingbruk som en genväg, att bli starkare på kortare tid.

Även om ”idrottsmotivet” finns hos samtliga respondenter – man dopar sig för att prestera bättre inom sin idrott – finns även andra, icke rent idrottsliga, motiv, med i motivbilden hos några av respondenterna. När Respondent 9 svarar på frågan om hans motiv till dopingbruk, säger han bland annat att ett avgörande skäl till att han började bruka AAS var utseendefixering – han ville helt enkelt bli stor och muskulös. Respondent 9 nämner samma motiv när han berättar om den första gången han tog AAS. Negativ kroppsuppfattning, och att man vill bli större och mer muskulös, är orsaker som man kan se påverka bruket av AAS (Blouin & Goldfield, 1995; Brower m.fl., 1991; Cohen m.fl., 2007; Kanayama, Barry & Hudson, 2006; Pope m.fl., 1997; Pope m.fl., 2000; jfr. Tangen, Bergsgard, Barland & Breivik, 1997). I idrotter som förutsätter en stark och muskulös kropp kan man tänka sig att drivkraften att bli mer muskulös och få en vackrare kropp är intimt sammankopplade med den idrottsliga drivkraften att prestera bättre – mer muskler gör att man kan lyfta tyngre vikter (jfr. Wright, Grogan & Hunter, 2001).

Ett motiv som ligger utanför ”idrottsmotivet”, och som inte brukar lyftas fram som en förklaring till dopingbruk, men väl när det gäller användning av tobak, alkohol och narkotika bland yngre personer, är att det kan ses som en revolt mot eller frigörelse från föräldrar, vuxenvärld och samhälle. När en respondent i slutet av en intervju får svara på samma fråga igen, frågan om varför han dopade sig, resonerar han lite kring ovan nämnda drivkrafter:

” Man var där på landsbygden, man hade sina kompisar, man var i en inre liksom ... man var invaggad i någon säkerhet där ute, va. Sen blev man lite större. Jag minns jag låg i lumpen, det hände ju mycket grejor, man kanske ... Det kanske var någonting som skulle ut om man säger så ... Jag hade varit mammas lilla trygga gosse i alla år ... Och fortfarande är den typen av person va. Det kanske var något rop där på ... ”Nä fan jag vill ut och visa mig” ungefär, jag vet inte ... (Respondent 17)

Ett par av respondenterna tar upp ”sökande” som ett motiv till att de brukade dopingmedel, att de sökte något. En respondent tror att han sökte bekräftelse, en

annan säger att han ville synas. I dessa fall går det att se att det var ett motiv till att dopa sig, men det kan också tolkas som ett motiv till att satsa på att bli en framgångsrik idrottare, och på så sätt få bekräftelse, där dopingpreparaten är ett medel för att uppnå idrottsliga framgångar.

Sammanfattningsvis lyfter respondenterna och de dopingfällda idrottarna i det kompletterande materialet⁷ fram olika motiv till att de började bruka dopingmedel. Ett vanligt motiv är att de dopade sig för att kunna konkurrera med medtävlare som var dopade – de talar om att kunna tävla på lika villkor (alla andra dopar sig). Andra viktiga motiv är att förbättra sina idrottsliga prestationer, viljan att vinna och att komma ifatt snabbare när träningen blivit eftersatt, samt att vilja nå resultat snabbare – dopingbruket var en genväg. En nyfikenhet kring vad AAS kan åstadkomma har även motiverat flera respondenter att börja dopa sig. Några icke rent idrottsliga motiv framskyntar också – motiv som sökande (efter bekräftelse) och frigörelse eller ungdomsrevolt. Även utseendet, viljan att bli stor och muskulös, finns med i motivbilden hos ett par av respondenterna.

Respondenternas sociala bakgrund

Det är få av respondenterna som menar att det finns något i deras sociala bakgrund som kan förklara deras dopingbruk. Den övergripande bilden man får av respondenterna är att de har växt upp i trygga familjer, deras föräldrar har levt i långvariga äktenskap utan skilsmässa. De flesta respondenterna har syskon. I stort sett samtliga respondenter kommer från arbetarhem, där pappan typiskt arbetade inom industrin och mamman var hemmafru när barnen var små, och arbetade sedan deltid inom detaljhandeln när barnen blivit större. Flertalet av respondenterna är också själva arbetare, några av dem driver eller har drivit egna företag (massage och solarium), en av respondenterna arbetar som handläggare och en är chef på ett produktionsföretag. De flesta av respondenterna gick en yrkesinriktad praktisk linje på gymnasiet, någon saknar gymnasieutbildning. Ingen av respondenterna har en högskoleexamen. De två respondenter som har längst utbildning har teoretiskt gymnasium och påbyggnadskurser respektive gymnasium och högskolekurser.

Respondenterna har i allmänhet en positiv bild av tiden i skolan med bra kamrater och med medelmåttiga eller goda prestationer. Boendeformerna mellan respondenterna är blandade (villa, småhus och lägenhet), både i nutid och under uppväxten, och detsamma gäller huruvida de bor i storstad eller småstad. Ungefär hälften av respondenterna lever med en partner, är gift eller sambo, en respondent är särbo och ungefär hälften av respondenterna är ensamstående, de flesta efter en eller flera skilsmässor eller separationer. Samtliga, bortsett från en, har barn.

De sociala bakgrundsfaktorer som lyfts fram av några av respondenterna i relation till deras dopingbruk, har att göra med missbruk och missbrukande föräldrar, dödsfall av nära anhörig vid en känslig period i livet och mobbning under skolperioden.

En av respondenterna berättar utförligt om den mobbning han utsattes för i skolan från första till sjunde klass. Diskussionen om mobbning dyker inte upp i intervjun kring varför respondenten dopade sig. Mobbningen kommer upp i samband med prat om hans starka drivkraft att lyckas inom idrotten, som en revansch för tiden av

⁷ Se ovan Metod: Tillvägagångssätt.

mobbing i skolan, och ett sätt för respondenten att bli erkänd och bekräftad. När samtalet pågått en stund lyfter respondenten alltmer fram mobbingens eventuella betydelse för att han började bruka AAS. Han berättar tidigt i intervjun att en viktig drivkraft för att bruka AAS var att han ville få samma muskulösa och vältränade kropp som de stora killarna på gymmet. Det var just sin kraftiga kropp som han mobbades för. Genomgående i intervjun framkommer hur viktigt det var för respondenten att lyckas inom idrotten – att bli någon (han lyckades också med det). Mobbingen verkar ha skapat en stark drivkraft att få bekräftelse och revansch via idrottsliga framgångar – dopingpreparat blev ett medel för att uppnå detta. Sammantaget kan respondentens berättelse om de här händelserna tolkas som att mobbingen kan ha haft en betydelse för att han började dopa sig (jfr. Hoff, 2016). Denne respondent berättar även att han miste en släkting som stod honom nära ungefär vid tidpunkten för dopingdebuten, vilket eventuellt kan ha påverkat honom i detta hänseende.

Ytterligare en respondent berättar att han var mobbad i skolan och som svar på frågan om hur ”det hela” (dopingbruket) började, berättar han att han var isolerad, hade dåligt självförtroende, dålig ekonomi och var mobbad på högstadiet då han föll för frestelsen att pröva AAS. Denne respondent har även använt narkotika vid ett antal tillfällen och i perioder haft vissa alkoholproblem.

En annan respondent berättar om sin uppväxt i en hemmiljö som kännetecknades av mycket missbruk av alkohol och droger. Detta var enligt respondenten en uppväxt som ledde till många problem, bland annat missbruk av narkotika och bruk av AAS. Ytterligare en respondent berättar om förekomsten av ett visst alkoholmissbruk i hemmet under den tidiga uppväxten. Han berättar också att hans föräldrar skilde sig tidigt i hans liv och att han miste närstående släktingar, vilket tidsmässigt sammanföll med att han började bruka droger, alkohol och AAS. Respondenten tror dock inte att uppväxtförhållandena har påverkat honom då det gäller det alkohol- och narkotikamissbruk som han utvecklade. Han tror inte heller att dopingbruket hänger samman med uppväxten. En annan respondent berättar att han blev adopterad tidigt i livet, men tror inte att detta har påverkat honom då det gäller bruket av dopingmedel.

Överlag är det svårt att hitta omständigheter i respondenternas sociala bakgrund som skulle kunna förklara varför de började bruka dopingmedel. Flertalet av respondenterna pekar inte heller på den sociala bakgrunden när de förklarar sitt dopingbruk. De flesta respondenterna menar att de har haft en trygg uppväxt, arbete och familj, och vidare att de inte varit med om några omtumlande saker i livet. Några omständigheter framkommer ändå bland några av respondenterna. Den första är mobbing, som verkar kunna ha haft en betydelse för bruket av dopingmedel. Det saknas empiriska studier av sambandet mellan mobbing och dopingbruk, och det kan vara en fråga värd att titta lite närmare på. De övriga faktorerna som framträder är klassiska riskfaktorer för en mängd olika problembeteenden, såsom missbrukande föräldrar, skilsmässa och dödsfall av nära anhörig vid en känslig period i livet, samt alkohol- och narkotikamissbruk under ungdomstiden. Om och i så fall hur dessa faktorer eventuellt hänger ihop med bruket av dopingmedel är dock osäkert, förutom då alkohol- och narkotikamissbruket, som två av respondenterna har upplevt som bidragande till att de även började med AAS. Detta behandlas mer utförligt nedan.

Rishtagande och sensationssökande i relation till dopingbruk

Riskbeteende i form av till exempel missbruk av alkohol och narkotika har i flera studier satts i samband med bruk av dopingmedel. Även en sensationssökande personlighet har kopplats till bruket av dopingpreparat (se avsnittet Psykosociala bakgrundsfaktorer: dopingbruk och riskbeteende, s. 12). För att undersöka om respondenternas bruk av dopingmedel eventuellt skulle kunna förklaras av att de är rishtagande eller sensationssökande individer, får respondenterna svara på frågan om hur de ser på sig själva utifrån begreppen "rishtagande" och "sensationssökande". Dessa begrepp är överlappande, exempelvis kan man ta risker när man söker sensationer i form av att hoppa fallskärm, och man kan söka sensationer och spänning genom att ta risker, till exempel att använda droger eller utföra kriminella handlingar. Någon exakt distinktion mellan begreppen presenteras inte, men i samband med frågan exemplifieras rishtagande med drogbruk, kriminalitet, spel och dobbel, fortkörning, bilkörning utan bilbälte och så vidare, och sensationssökande exemplifieras med handlingar som handlar om att söka spänning, äventyr och "kickar" (t.ex. hoppa fallskärm eller bungyjump).

För att belysa rishtagandets betydelse för bruket av dopingmedel får respondenterna frågan om de ser sig själva som rishtagande eller sensationssökande. De får också svara på hur de ser på risken att åka fast i en dopingkontroll, hur de ser på hälsorisker i relation till dopingbruk och hur de har hanterat dessa risker. Respondenterna får även redovisa sitt bruk av alkohol, narkotika, tobak och mediciner (t.ex. smärtstillande, lugnande och sömnmediciner), i syfte att kunna undersöka om det finns något i detta som kan indikera ett riskbeteende, som eventuellt skulle kunna förklara dopingbruket.

De flesta respondenterna beskriver inte sig själva som rishtagande personer, snarare tvärtom; de ser sig själva som försiktiga, kalkylerande och planerande personer. Här följer några exempel:

” Nej, jag är väldigt kalkylerande, jag gör bedömningar, och det gjorde jag med steroiderna också. Jag studerade till och med mer än ett år, men minst ett år innan jag började använda. Jag drog egna slutsatser på vad kan det här ge mig och vad har det för negativa effekter. Jag trodde inte att det kunde ge mig så mycket men det kunde inte ge mig negativa effekter, det fick jag fram, så då tog jag. (Respondent 15)

” Rent generellt tänker jag nog efter före, brukar säkra marken, åtminstone till viss del. (Respondent 26)

” Nej, jag är nog lite mer trygg och vill ha kontroll över saker. (Respondent 31)

” Jag är nog i grund och botten lite feg alltså ... (Respondent 20)

I en mening kan man naturligtvis säga att bara det faktum att respondenterna har brukat förbjudna dopingpreparat gör dem till rishtagare eftersom det fanns en uppenbar risk att de skulle ertappas i en dopingkontroll. Bruket av AAS kan också be-

traktas som ett risktagande i den meningen att det är förknippat med hälsorisker. Å andra sidan visar det sig i intervjuerna att respondenternas bruk av dopingmedel kännetecknas av en tydlig och medveten riskhantering. Samtliga respondenter berättar om hur de gjorde uppehåll i sina dopingkurer inför större tävlingar så pass lång tid i förväg att det inte skulle vara någon risk att preparaten skulle kunna detekteras i en kontroll. Även när det gäller hälsorisker kännetecknas respondenternas AAS-bruk av en riskhantering. Flera respondenter berättar att de medvetet valde att gå på en låg dos. Skälet till detta var sannolikt att undvika hälsoproblem, även om det inte alltid uttalas explicit i intervjuerna:

” Jag gick ju aldrig över den terapeutiska dosen. Det fanns tokstollar på ”X-klubb”, dom käkade ju så mycket tabletter alltså. Dom tävlade om vem som hade högst levervärden, men en människa med någorlunda logiskt tänkande ... Om man jämför det ... det är ju alltså en medicin, om man jämför med huvudvärkstabletter: Tar jag vatten i ett glas och tar en eller två tabletter Treo, och min huvudvärk försvinner. Vad skulle hända om jag håller i resten av röret ... (Respondent 15)

” ... och då förstod jag att dom öste ju i sig mängder av detta ... Jag vet att medicin ska ju inte överdrivas, så när dom andra tog fem, tio tabletter, så höll jag mig till tre, om dagen. Jag överskred aldrig det, någonsin. (Respondent 4)

I stort sett samtliga respondenter berättar att de var försiktiga och tog moderata doser, endast en respondent uttryckte att han tog en hög dos som han fick rekommenderad av den som sålde preparaten, men i gengäld gick han på kontinuerliga läkarkontroller.

Riskhanteringen som respondenterna ger uttryck för tillsammans med deras egen beskrivning av sin personlighet med utgångspunkt i risk, talar inte för att de är utpräglade risktagare, och följaktligen kan inte denna personlighet förklara bruket av dopingmedel för flertalet respondenter i denna studie. När det kommer till de respondenter som varit involverade i annat riskbeteende såsom alkohol- och narkotikamissbruk blir resultatet något annorlunda. Två av respondenterna menar att deras alkohol- och drogbeende hade betydelse för att de började med AAS. De säger följande om sambandet mellan narkotikabruk och bruk av dopingmedel:

” Det är lite som dom säger, det börjar med en ... när man börjar stjäla saker; man börjar med en nål och slutar med ett silverfat, om man säger va ... Lite likadant är det här med ... Man börjar med liksom lite smått och ... ja, med hasch och så var det lite amfetamin, sen liksom vart det tjat om ... doping då ... (Respondent 31)

” ... jag är helt övertygad om att det finns en koppling. [...] Dom som är av missbrukspersonlighet, dom har inte den moraliska betänkligheten över att ta det här ... (Respondent 20)

De två respondenterna lyfter fram betydelsen av missbruk av alkohol och narkotika för deras senare bruk av dopingmedel – de hade båda två missbrukat alkohol och droger innan de började med AAS. Eftersom alkohol- och droganvändning betraktas som ett riskbeteende som kan leda till andra riskbeteenden som bruk av dopingmedel, skulle

detta kunna vara en delförklaring till varför de började bruka AAS. Det som talar emot detta är att ingen av respondenterna spontant betraktar sig som risktagande eller sensationssökande. Respondent 20 instämmer dock i att hans tidigare liv med mycket alkohol, droger och festande hade vissa inslag av risktagande och sensationssökande. Och här kan tidsaspekten spela in: när respondenten dopade sig fanns dessa aspekter med i handlandet, men i dag är han mer kalkylerande och försiktig. Respondent 20 säger också att han är en helt annan människa i dag än när han brukade dopingmedel och droger. Det kan även vara så att individer är risktagande i vissa situationer och mycket försiktiga och kalkylerande i andra – människor är inte endimensionella.

En annan av respondenterna berättar att han använde narkotika och alkohol i samband med sitt dopingbruk, men med den skillnaden, gentemot respondenterna ovan, att han inte hade använt droger innan han började med AAS – narkotikabruket kom senare. Det innebär att ett riskbeteende i form av alkohol- och narkotikamissbruk inte kan förklara varför han började bruka dopingmedel. Däremot verkar bruket av dopingmedel ha lett in honom i narkotikamissbruk och kriminalitet. Han berättar att han kom in på den kriminella banan för att kunna finansiera sitt omfattande AAS-bruk och för att finansiera sin idrottsliga satsning. Respondenten berättar att han fick problem med sitt humör när han festade och drack alkohol under den tid som han dopade sig med AAS (se även avsnittet Negativa effekter – biverkningar av AAS-bruket, s. 25). Han kunde misshandla en person på en fest bara för att denne hade tittat på honom. Han menar att det var kombinationen av alkohol och AAS som gjorde honom aggressiv och våldsam. Detta var anledningen till att han började använda narkotika i stället för alkohol. Det var framför allt kokain som respondenten använde, kombinationen kokain och AAS gav ingen negativ effekt på hans humör som kombinationen alkohol och AAS gjorde.

Ytterligare en respondent berättar att han använde narkotika under åtta år, men endast två till tre gånger per år. Han berättar att han även använde lugnande mediciner och periodvis drack alkohol flera gånger i veckan, under perioder då han var arbetslös. Bruket av narkotika och lugnande mediciner inleddes dock ganska långt efter det att han dopade sig, varför en direkt koppling inte kan ses. Möjligen kan samtliga av riskbeteendena tala för att respondenten inte drar sig för att ta den här typen av risker – att han har en ”riskpersonlighet”, vilken skulle kunna ligga till grund för olika typer av missbruksrelaterade riskbeteenden. Han betraktar sig dock inte själv som en risktagare.

När respondenterna får frågan om de betraktar sig själva som sensationssökande är det övergripande intrycket även här att de inte betraktar sig som särdeles sensationssökande. Det finns dock några undantag, några respondenter indikerar att de gillar att söka vissa sensationer. Det är dock inga extrema sensationer som avses, utan det handlar om att de kunde uppskatta den spänning som uppstod under tävlingar. En respondent berättar att han gillade spänningen i att köra rally.

Avseende betydelsen av annat riskbeteende för bruket av dopingmedel är det sammanfattningsvis endast två respondenter som lyfter fram alkohol- och narkotikamissbruk som förklaring till att de började bruka AAS, en tredje respondent pekar på att bruket av AAS för hans del övergick till narkotikabruk och kriminalitet, och en fjärde respondent använde narkotika och lugnande mediciner, men i detta fall går det inte att se någon direkt koppling till bruket av dopingmedel. Bland de övriga respondenterna i studien förekommer inget alkohol- eller narkotikabruk över huvud taget, inte heller användning av tobak eller medicinmissbruk. I princip ingen av respondenterna uppfattar heller sig själv som en risktagande eller sensationssökande person. Res-

pondenternas dopingbruk kännetecknas dessutom av en väl planerad riskhantering i form av att de avstod från att bruka AAS inför och under tävlingar, eftersom de ansåg att det då var som störst risk att fastna i en dopingkontroll, och de intog i regel moderata doser av AAS-preparaten, för att minska hälsoriskerna (jfr. Hoff, 2012).

Överkonformitet i relation till idrottens etik

Coakley och Pike (2009) menar att värderingar och normer inom idrotten – idrottens etik – kan påverka en idrottare i relation till dopingbruk (se ovan under rubriken Dopingbruk på grund av en överdriven hängivenhet till idrottens etik, s. 15). Frågan är om det går att se en överkonformitet i relation till idrottens etik bland respondenterna i denna studie, och om detta i så fall skulle kunna vara en förklaring till att de dopade sig. Det är naturligtvis svårt att bedöma: När går en konformitet över till att vara en överkonformitet i relation till idrottens etik? Vad krävs för att detta förhållande ska vara uppfyllt? Ett svar skulle kunna vara att det faktum att respondenterna har brukat dopingmedel skulle utgöra ett avgörande kriterium, men då hamnar vi i ett cirkelresonemang; det som ska förklaras – dopingbruket – blir själv en del av förklaringen. Coakley och Pikes (2009) ger några ledtrådar: Om man exempelvis riskerar sin framtida hälsa genom att tävla skadad eller genom att gå ner drastiskt i vikt, så innebär det att man är överkonform – även om detta hyllas som en idrottslig dygd. Likaså om man riskerar att sabotera sociala relationer (familj och vänner) för att man sätter idrotten före allting annat i livet och om man missköter sitt civila arbete på grund av idrotten. Ett annat sätt på vilket författarna skiljer mellan vad som är att betrakta som konformitet respektive överkonformitet är när det omgivande samhället definierar ett idrottsligt beteende som socialt avvikande – det kan indikera att beteendet är överkonformt i relation till idrottens etik.

I studien får respondenterna frågan om vilken typ av idrottare de är. Syftet är att försöka se om det kan finnas något i deras "idrottspersonlighet" som eventuellt skulle kunna hänföras till en överdriven och okritisk hängivenhet till idrottens etik (dvs. överkonformitet), vilket i så fall skulle kunna vara en förklaring till deras bruk av dopingmedel. Respondenterna får också frågor om vilka idrottsliga värden som de bekänner sig till, vilken inställning till idrott de har, vilken inställning de har till att träna respektive att tävla, hur viktigt det är att vinna, vilken betydelse den sociala samvaron har för idrottsutövandet, vilka de viktigaste drivkrafterna för idrottandet är och vilka engagemang de har inom idrotten (förutom den egna tränings- och tävlingsverksamheten). Dessutom ställs frågor om deras föräldrar och eventuella barn, om de var och/eller är aktiva idrottare, och i så fall hur stor del av deras liv som utgörs av idrott.

Flera av respondenternas uttrycker en stark vilja att vinna och en vilja att kontinuerligt förbättra sina prestationer. De tränar också disciplinerat och målmedvetet:

” ... om jag har ett mål, så satsar jag, eller har satsat väldigt hårt på det. /.../ Och jag skriver upp i dagbok, för mina träningsresultat, så jag vet hur man ska justera om det är nåt som fallerar. (Respondent 29)

Alla respondenterna var inte lika disciplinerade och fokuserade på sin idrott. Respondent 27 berättar att han tränade ordentligt, särskilt när han tävlade, men träningen var ändå inte ett absolut måste – han kunde avstå ett träningspass om han inte hade lust. Respondenten förde aldrig träningsdagbok. Några respondenter blev också dopingavstängda tidigt i sin karriär, och avslutade sin satsning i samband med detta,

och har därför inte så mycket att berätta om sin inställning till idrott annat än att den var seriös så länge det varade.

Respondent 29 ger uttryck för ett visst risktagande då det gäller hälsan, i form av att han tävlade även när han var sjuk, vilket skulle kunna tyda på en överkonformitet med idrottens etik. Idrottspersonligheten hos flertalet av respondenterna går att förstå mot bakgrund av en stark drivkraft för prestationsförbättringar och idrottsliga vinster, men respondenterna lyfter även fram andra idrottsliga värden. Ett par av respondenterna berör idrottens "hälsovärde". Respondent 5 berättar att han började styrketräna för att han var överviktig och Respondent 16 säger att han tränade bland annat för att stärka sin skadade rygg. Idrottens värde för den sociala samvaron lyfts fram av flera respondenter.

Däremot är det inte många av respondenterna som uttryckligen diskuterar de idrottsliga värdet "fair play". Det kanske inte är så konstigt med tanke på att samtliga respondenter har brutit mot vad många skulle betrakta som ett viktigt fair play-värde genom att dopa sig. Indirekt kan man säga att de lyfter fram värdet av att "tävla på lika villkor" när de talar om motiv till dopingbruk: alla andra dopar sig och för att få tävla på samma villkor som medtävlarna måste man också dopa sig (jfr. ovan Motiv till dopingbruk, s. 32). Men detta resonemang kan naturligtvis också ses som ett försök att bortförklara sitt eget dopingbruk och bortförklara sitt brott mot idrottens fair play-ideal. Ett par av respondenterna som i efterhand tycker att deras dopingbruk var helt fel poängterar dock vikten av fair play, att det är viktigt att man tävlar på lika villkor: "det ska vara reko", som Respondent 16 uttrycker det.

Genom att titta på en del av de motiv till att bruka dopingmedel som en av respondenterna berättar om, går det att se att han inte tillät några hinder stå i vägen för prestationsförbättringar och idrottsliga framgångar, i stället såg han möjligheter även om dessa inte alltid var tillåtna:

” Ja, jag kan säga ... jag tänkte ... vet inte om det är som alla andra tänker, jag vet inte, men jag tänkte så här: för att stå högst upp på en prisvall, vare sig det är DM eller ett svenskt mästerskap, så måste det mer till än bara lite havregrynsgröt. (Respondent 7)

När samme respondent berättar om sina förberedelser inför ett stort mästerskap, framkommer också en väldig hängivenhet och offervilja i relation till idrotten – han satt idrotten före sambon:

” Så inför VM [X-årtal], jag var inte ute, jag var inte social på 8 månader. Jag åt, sov och sket. Jag gjorde inget annat än tränade ... så min kärring sa: "Du är den mest asociale jag har levt ihop med." "Du får stå ut dom här månaderna, det är bara så", sa jag, "annars får jag flytta hem till morsan, så enkelt är det." (Respondent 7)

Ett annat exempel på att denne respondent inte tillät några hinder stå i vägen för den idrottsliga karriären är följande:

” Det var mitt eget val det också, jag gick in i det här krim[inella]. Jag visste att det inte var rumsrent [tappat ord] ... Jag gjorde det för min idrott. Och så tänkte jag, när jag gick och ... Han är skyldig pengar ... att det här gör jag för idrotten, för att jag ska kunna få utöva min idrott. Och det dödade det här dåliga samvetet. (Respondent 7)

Respondenten övervinner ekonomiska hinder för sin idrottsliga satsning genom kriminella handlingar, vilket får betraktas som en ganska tydlig överkonformitet i relation till idrottens etik.

Respondenten betonar även väldigt starkt värdet av den sociala sammanhållningen bland lagkamraterna, och detta är också en viktig aspekt av idrottens etik som Coakley och Pike (2009) lyfter fram. Författarna menar att den viktigaste drivkraften för idrottaren att agera okritiskt och överdrivet hängivet i relation till idrottens etik, är att idrottaren genom detta bereds tillfälle att ingå i en exklusiv och attraktiv social grupp – en elitsatsande idrottsgrupp, som idrottaren placerar i första rummet. Det riskfyllda och extrema beteendet (ibland inkl. dopingbruk) i jakten på prestationsförbättringar, vinster och rekord, särskiljer denna grupp på ett tydligt sätt från övriga individer i samhället. Detta skapar en unik identitet för idrottarna och en stark sammanhållning mellan medlemmarna i gruppen. Detta blir tydligt i följande citat från samme respondent:

” ... dom grejorna som jag fått upplevt, den kamratskap, gemenskap. Och vad idrotten har gett mig, det finns det ingen vanlig annan människa som gett mig i min umgängeskrets. Ni får ursäkta, men jag säger så, det finns inte, det kan inte ge mig det som idrotten ... (Respondent 7)

Coakley och Pike (2009) menar att den unika identiteten som elitidrottare, stärks av att omgivningen utanför idrotten inte förstår idrottarens beteende. Det skapar en känsla av att vara speciell. Också detta pratar respondenten ifråga om:

” ... folk som är i min omgivning fattar inte att jag orkar över huvud taget. Jag har en kompis till mig som sa: ”Det spelar ingen roll hur mycket grejor ni stoppar i er, det psyket det har inte ni”, sa han. ”Han [respondenten] är ju fan som en maskin ju!” Och jag var så, det var mitt adelsmärke, att jag var som en maskin. (Respondent 7)

Det som samme respondent berättar om när han åkte fast i dopingkontrollen säger något om hur hängiven han var idrotten och hur viktigt det var för hans identitet att tillhöra denna exklusiva idrottsgrupp:

” Fick ett utbrott, så jag drog sönder min lägenhet. Så jag slog sönder både bokhylla och allting. Det såg ut som det varit inbrott. Så min kärning ... när hon kom hem: ”Va fan har du gjort?” Jag satt bara i soffan och grina hejdlöst, allting var över bara. Jag sa: ”Det är slut nu”, sa jag, ”nu kan jag lika gärna vara död, för nu har jag inget att leva för längre.” ”Det löser sig.” ”Nä det löser sig inte”, sa jag. [...] Dom människorna har man umgåtts med i hela sin ungdom, sen man var 17. Det är klart att det fostrar en på ett speciellt sätt. Sen när det var över, ja, vad ska jag göra nu då? Det vart en jävla depression sen när jag åkt dit va, fy fan vilken depression, man gick rakt ner i källaren. [...] Fy fan, det tog lång tid innan jag kom upp från den källaren. Fy fan säger jag, det var en jobbig period, det var nog bland det jobbigaste i mitt liv. [...] Det var precis som allting rycktes ifrån mig. (Respondent 7)

I detta fall, avseende denne respondent, borde man tveklöst kunna tolka hans handlingar som överkonforma i relation till idrottens etik.

Sammanfattningsvis har idrotten varit en stor och viktig del i de flesta av respondenternas liv, även om det finns ett par respondenter som haft en större distans till idrotten. Flera av respondenterna har en väldigt positiv syn på idrotten, de tycker att den har gett dem mycket. De lyfter inte bara fram att de vunnit tävlingar utan även att de har fått komma ut och resa vid landslagsuppdrag, de har fått goda vänner och upplevt en trevlig och speciell gemenskap. De flesta respondenterna har ett generellt idrottsintresse, och i många fall har de barn som är idrottsaktiva, och flera av dem berättar att deras föräldrar var eller är idrottsaktiva. Överlag har respondenterna varit hängivna idrottare, som tagit sin idrott på ett stort allvar, och tränat regelbundet, disciplinerat och ofta. Det flesta respondenterna ger uttryck av att ha varit någorlunda konforma med idrottens etik. Det är bara i ett fall som det blir tydligt att det även handlar om en överkonformitet i relation till idrottens etik och i detta fall skulle överkonformiteten kunna vara en möjlig förklaring till att respondenten brukade dopingmedel.

Synen på dopingförbudet och kontrollapparaten

Dopingmedel brukas av en del idrottare trots att det är otillåtet enligt idrottens regelverk, och trots att de därmed riskerar att bli avstängda från all idrottslig verksamhet. Dopingreglerna och risken för sanktion borde vara faktorer som eliminerar eller åtminstone minskar drivkraften för dopingbruk. Enligt Donovan m.fl. (2002) har idrottarens uppfattning om reglernas och kontrollapparaten legitimitet betydelse för huruvida hen väljer att dopa sig eller inte. Sannolikheten för att idrottaren följer dopingreglerna ökar om hen har förtroende för dopingreglerna och kontrollapparaten. Om däremot idrottaren saknar detta förtroende ökar risken för att hen inte följer reglerna.

För att kunna förstå vad det är som gör att idrottare dopar sig fast det är förbjudet behöver vi titta lite närmare på respondenternas syn på dopingreglerna och kontrollapparaten. Till kontrollapparaten räknas i denna studie den organisation som tillämpar reglerna, det vill säga den organisation som ska se till att reglerna efterlevs. I kontrollapparaten ingår dopingkontroller, analyser av dopingprover, dömande organ och överklagande instanser. I Sverige är det Riksidrottsförbundet som har det övergripande ansvaret för såväl idrottens dopingregler som kontrollapparaten.

De frågor som undersöks i detta sammanhang är: Varför har inte idrottens dopingregler efterlevts bland respondenterna? Vilken inställning har respondenterna till dopingförbudet och kontrollapparaten? Betraktar respondenterna kontrollapparaten som legitim? Svaren på dessa frågor kan förhoppningsvis säga något mer om olika underbyggande processer för bruket av dopingmedel. I intervjuerna får respondenterna svara på frågor om hur de ser på dopingreglerna, och mer precist vad de tycker om dopingförbudet: om de tycker att det är rätt eller fel, om de anser att dopingbruk borde vara förbjudet eller tillåtet. Frågor om kontrollapparaten ställs också, hur de ser på den, om de anser att den är effektiv, om straffen är rättvisa och rimliga, och om de tycker att de själva blivit schyst och rättvist behandlade av kontrollapparaten funktionärer.

Idrottens dopingregler har samtliga respondenter god vetskap om – det bekräftas i intervjuerna. Samtalen med respondenterna och de dopingfällda idrottarna i det kompletterande materialet⁸ kretsar mer kring kontrollernas legitimitet än själva dopingförbudet. Här närmast presenteras respondenternas inställning till dopingförbudet

⁸ Se ovan Metod: Tillvägagångssätt.

och deras svar på frågan om doping bör vara tillåtet eller förbjudet inom idrotten, därefter förmedlas hur de ser på kontrollerna, hanteringen av straff och så vidare.

Flera av respondenterna tycker att doping inom idrotten ska vara förbjudet, de betraktar bruket av dopingmedel som fusk, och vissa av dem betraktar dopingpreparat, som till exempel AAS, som hälsofarliga droger som inte hör hemma inom idrotten – och för övrigt inte utanför idrotten heller. Så här resonerar en respondent om dopingförbudet inom idrotten:

” Jag tycker att det är fel med doping ... Men samtidigt, i och med att jag är dömd för det en gång, så har jag lite svårt att döma andra också, så är det ju. Men jag är ju emot det givetvis. Jag tycker ju att ... att man inte ska använda det ... Sen är det väl så att ... jag försvarar ju inte doping på nåt sätt, men däremot så kan jag förstå dom här idrottsmän och -kvinnor nu då, framför allt inom friidrotten där det är såna stora pengar med, att dom tar nånting. För det är ju liksom ... det kan ju va en chans för dom att bygga sin framtid då, genom att vinna några lopp ... (Respondent 5)

De respondenter som är (mer eller mindre) emot bruk av dopingmedel inom idrotten är också de respondenter som tydligast beskriver sitt eget dopingbruk som ett misstag de ångrar.

Sedan finns det en grupp av respondenter och dopingfällda idrottare i det kompletterande materialet⁹ har en mer kluven inställning till dopingreglerna. Vissa är i grunden för dopingförbudet, men ser ändå problem med det. Andra är mer tydligt negativa till förbudet, men även de kan se vissa problem med dopingbruket. Klivenheten handlar om en del olika saker. Flera respondenter är i grunden tveksamma eller kritiska till bruket av dopingmedel inom idrotten, men samtidigt tror de inte att det är möjligt att förhindra det – drivkrafterna är för stora. Vinster, framgång och pengar lockar för mycket, och dopingpreparaten är så pass effektiva att frestelsen alltid kommer att bli för stor. Dessutom utvecklas hela tiden preparaten, och de blir allt svårare att upptäcka i kontroller. Därför menar några respondenter att det kanske ändå borde vara bättre att tillåta dopingbruk inom idrotten – det skulle bli mer rättvist. Dock är samtliga respondenter och även de dopingfällda idrottarna i det kompletterande materialet¹⁰ ense om att dopingpreparat ska vara förbjudna för barn och ungdomar, och en av respondenterna säger att det är där som anti-dopingresurserna skulle satsas, via information och kontroller.

När det gäller kontrollapparaten är synpunkterna mer entydigt positiva eller negativa. Flera respondenter säger sig ha ett förtroende för kontrollapparaten och tycker att de har blivit schyst behandlade. De har ett intryck av att processen kring kontrollen är transparent, rättssäker och legitim. Andra respondenter är dock kritiska till kontrollapparaten och talar om mygel och om prover som har förväxlats och slarvats bort. De respondenter som har denna kritiska uppfattning upplever även att de inte har fått komma till tals i processen kring avstängningen. Det kan låta så här:

” ... vi ska åka och hämta proverna i Stockholm, men då fanns inga B-prover, dom var borta, bara så där. Då fattade vi att det var bara mygel, och vi fick inte komma till tals. (Respondent 18)

⁹ Se ovan Metod: Tillvägagångssätt.

¹⁰ Se ovan Metod: Tillvägagångssätt.

Bakgrunden är att respondenten och några andra styrkelyftare som hade behäftats med ett positivt A-prov ifrågasatte detta, och begärde att få lämna in sina B-prov till ett annat laboratorium för analys.

Respondent 3 berättar om felaktigheter i analysen av hans dopingprov och hävdar att han aldrig någonsin hade brukat dopingpreparat när han fastnade i en kontroll och blev avstängd. Han berättar detaljerat om vad som hände. Respondentens förtröendeman¹¹ som var i Stockholm när proverna analyserades fick beskedet att dopingkontrollen skulle göras om eftersom olika prover hade förväxlats. Sedan kom det ändå ett besked om att B-provet hade analyserats, och att detta innehöll otillåtna preparat (AAS). Respondenten är helt övertygad om att han inte tagit AAS och han är också övertygad om att han inte heller fått i sig preparaten av misstag, till exempel via kontaminerade kosttillskott.

Respondent 18 berättar om en händelse där han menar att han blev avstängd på grund av att prover blandades ihop vid dopinglaboratoriet; provet som hade analyserats, och som var positivt avseende AAS, var helt enkelt från en annan person. Respondenten förnekar inte att han brukade AAS-preparat, men menar att provet inte analyserades på rätt sätt, och menar därför att han borde ha friats:

” Det är som jag sa också till N.N., när vi började ... Jag vill köra ända till slutet för det där känns helt sjukt ju. Jag har ju använt grejor i så många år, men ska jag åka dit, ska jag åka dit på rätt sätt, då vill jag att allting ska vara schyst. Det ska vara A- och B-prov analyserat, och dom ska kunna säga att dom här grejorna har du torskats på, visst då okej, det kan jag godkänna. (Respondent 18)

Denna inställning kan tyckas något motsägelsefull, att strida så hårt för formell rättvisa men samtidigt erkänna att man brutit mot dopingreglerna. Uttalandet blir dock mer begripligt om man återknyter till avsnittet Respondenternas idrottsmiljö (s. 26) och funderar på det handlingsmönster som verkar ha varit gällande vid denna tidpunkt, åtminstone inom styrkelyftsporten: det är okej att bruka dopingmedel så länge du inte åker fast, eller möjligen: det är förbjudet att bruka dopingmedel under tävling, men det är inte förbjudet när man tränar och under uppbyggnadsperioder (vilket naturligtvis inte stämmer överens med dopingreglerna). Denna inställning finns det ett par tydliga exempel på bland respondenterna och de dopingfällda idrottarna i det kompletterande materialet¹²:

” Det var liksom inte omoraliskt att göra det ... bara man inte åkte dit. (Respondent 4)

” Dom tävlingar jag har, dom medaljer som jag har, där har jag pissat, och där har jag varit jag ren. Sen att jag tagit emellan, som jag sagt jag har, det spelar ingen ... Det gör ju alla människor. Men i dom där tävlingarna har jag pissat och varit ren på, så det kan ni inte säga nånting om. Visst kan man säga att jag är en fuskare, men då fuskar hela världen i idrott. (Respondent 18)

11 En av idrottaren utsedd person som får möjlighet att informera sig om och delta i dopingkontrollprocessen.

12 Se ovan Metod: Tillvägagångssätt.

Utifrån detta synsätt sker normbrottet inte när man dopar sig, utan det sker när man åker fast i en kontroll. Upplever man då att kontrollen är felaktigt utförd – då finns det egentligen inga grunder för att hävda att det är ett normbrott, sett utifrån denna logik. Detta hänger samman med den strategi som samtliga respondenter använde sig av: de avslutade sin dopingkur i god tid innan tävling, för att vara ”ren” om de skulle hamna i en dopingkontroll (vid tävling).

Kopplar vi denna till synes motsägelsefulla inställning, som respondenten ovan ger uttryck för, till det tidigare uttryckta, vanligt förekommande, motivet för dopingbruk: alla andra dopar sig – därför dopar man sig själv (för att kunna konkurrera på lika villkor), blir inställningen ovan inte lika motsägelsefull. Respondenten upplever en procedurmässigt felaktig ”dom” som orättvis (t.ex. dopingprovet har inte analyserats på rätt sätt enligt de procedurregler som finns), även om det skipades ”moralisk rättvisa” (han hade faktiskt brukat AAS). Upplevelsen av orättvisa beror i så fall på att idrottaren själv åker fast medan andra, som han vet också har brukat dopingmedel, går fria; han har följt samma norm, har endast brukat dopingpreparat under träningsperioder, men utfallet blir olika för olika idrottare, i alla fall såsom respondenten upplever det. Men citatet ovan kan naturligtvis också tolkas som att han till varje pris inte vill åka fast, oavsett om han är skyldig eller ej. Han skyller sina egna misstag på andra eller så tycker man att speciella regler ska gälla för honom – han är en upphöjd individ som inte ska kunna bestraffas. Det går naturligtvis inte att utesluta att det finns sådana inslag med i bilden.

Flera respondenter menar att det fanns en vetskap inom förbundet om utbredningen av AAS i styrkelyftmiljön, men att det blundades för det. Respondenterna uttrycker det som att det fanns dubbelmoral inom förbundet men även generellt inom idrotten. En respondent konstaterar att det kändes extra tufft att förbundet vände honom ryggen när han fastnade i en kontroll. Förbundet vände honom inte ryggen så länge han gjorde resultat, trots en medvetenhet om att han kan ha varit dopad; så länge han inte åkte fast var allt frid och fröjd:

” ... men jag är nog mest bitter på dessa jävla [personer] i förbundsledningen ... ”Grabbar”... och klappat en på ryggen när det gått bra, sen så pissar dom på en med en gång ... (Respondent 18)

Doping är accepterat så länge det inte uppmärksammas offentligt, men när det uppmärksammas i en dopingkontroll fördöms det. Då finns det ingen som försvarar bruket, så uttrycker i alla fall några respondenter det. En annan respondent berättar att en person på förbundet hade berättat för honom att det inte hade gått rätt till när respondenten avstängdes för dopingbruk, men personen ifråga var bakbunden och kunde inte göra något åt saken. En tredje respondent berättar att en person inom förbundet försåg utövare med dopingpreparat. Det nämns även att personer inom förbundet själva brukat AAS under sin aktiva idrottskarriär. Det finns också föreställningar bland en del av respondenterna att styrkelyftare som hade ”tumme” med förbundet slapp bli kallade till dopingkontroller. Den respondent som menar att han blev oskyldigt bestraffad för en dopingförseelse (se ovan) tror att han myglades bort från landslaget med hjälp av avstängningsdomen. En respondent pratar om att det fanns angivare bland styrkelyftarna, det vill säga styrkelyftare som stod nära funktionärer i förbundet, och som tipsade förbundet om misstänkta dopingbrukare. Man angav personer för att slippa konkurrens, och angivarna slapp själva genomgå kontroller.

Sammantaget finns det olika uppfattningar om både dopingreglerna och kontrollapparaten.¹³ Det finns ett antal respondenter som tycker att dopingförbudet är välmotiverat. Det finns några respondenter som är kritiska till dopingförbudet. De tycker inte att dopingförbudet är motiverat ur ett hälso- eller fair play-perspektiv. Invändningar som förekommer är att dopingbruk alltid kommer att förekomma, och då är det bättre att tillåta det – det blir mer rättvist. Flera respondenter är kritiska till kontrollapparaten, andra upplever kontrollapparaten som tillförlitlig och legitim. De respondenter som var mest hängivna ”dopare” är också de som är mest kritiska till kontrollapparaten, och de respondenter som i dag betraktar sitt bruk som felaktigt är mer positiva till kontrollapparaten. Kritiken som respondenter framför handlar om dubbelmoral inom förbundet, felaktiga testresultat, formella brister i kontrollförfarandet och uppfattningen om att inte få komma till tals i processen i tillräcklig utsträckning. Det ska dock understrykas att personerna i respondenternas berättelser verkade inom förbund och klubbar under framför allt 1980- och 1990-talen, och att det är uppgifter som inom ramen för denna studie varken kan bekräftas eller ifrågasättas. Det ska också sägas att AAS inte var förbjudet före 1975 inom idrotten, och att en del av de inte namngivna ledare inom klubbar och förbund som respondenterna menar brukade AAS, kanske gjorde det under en tid då det inte var förbjudet (om de över huvud taget använde dopingpreparat). Men oavsett om respondenternas föreställningar om kontrollapparaten är riktiga eller felaktiga påverkar dessa uppfattningar sannolikt deras syn på kontrollapparats legitimitet, och om inte idrottarna uppfattar kontrollapparaten som legitim, även om det är en subjektiv uppfattning, så är det enligt Donovan m.fl. (2002) en underbyggande faktor för bruk av dopingmedel.

Varför slutade respondenterna att dopa sig?

Samtliga respondenter i studien uppger att de inte längre brukar dopingmedel. Genom att titta på skälen till varför de slutade att dopa sig kan studien bidra till kunskap om ”motverkande faktorer och processer” för dopingbruk. Låt säga att en individ slutar på grund av att hen tycker att hälsoriskerna är för stora, då skulle kunskap om hälsoriskerna kunna betraktas som en motverkande faktor. Denna information säger även något om underbyggande faktorer för bruk av dopingmedel, till exempel kan tidigare okunskap om eller undervärdering av hälsoriskerna bidra till att en individ börjar bruka dopingmedel (jfr. Donovan m.fl., 2002). Underbyggande och motverkande processer kan vara två sidor av samma mynt.

För de flesta respondenterna i denna studie har själva dopingavstängningen en avgörande betydelse för att de slutade bruka dopingmedel. Vissa av dem avslutade också sin idrottskarriär i samband med avstängningen, medan andra fortsatte sin karriär men avstod från att bruka AAS. En av respondenterna berättar att han mer eller mindre medvetet såg till att hamna i en dopingkontroll genom att vara oförsiktig och inte avsluta sin kur i god tid innan tävling. Anledningen var att han upplevde att AAS-bruket började bli en oroväckande vana som skapade vissa hälsoproblem, men samtidigt hade han svårt att sluta på egen hand:

¹³ Det ska också sägas att idrottens dopingregler och kontrollapparat har förändrats mycket under och efter den tid då respondenterna i studien varit aktiva, via inrättandet av World Anti-Doping Agency (1999) och World Anti-Doping Code (2004) samt införandet av labbakrediteringssystem.

” Jag började tröttna nånstans ... Jag kände, det här är inte ... det här är inte riktigt okej. Någonstans på vägen så känner jag psykiskt att jag börjar ... att det är nånting som inte fungerar ... Jag utvecklar någon form av social fobi i större sammanhang, som jag aldrig har haft ... men när jag skulle prata inför större folksamlingar eller agera i grupp så började jag få hjärtklappning och började må dåligt, och jag fattade inte varför, men att det ... Då satte jag det i samband med detta, att det har hänt nåt med mig, som inte är bra. Samtidigt var det svårt, det blev liksom som ... som ett missbruk på nåt sätt, så det var svårt att bryta det här själv, så då gjorde jag ... det kanske låter klantigt, men då gjorde jag så här, att jag la inte av i tid, så jag visste att det fanns risk för dopingkontroll. Så jag åkte dit, och blev avstängd. För då blev det mer konkret så där. Jag lyftes ut från det här, och kunde sluta ... (Respondent 29)

Det som gjorde det svårt att sluta för just denne respondent var bland annat att AAS-bruket gjorde det lättare att träna och att det fanns en förväntan från omgivningen att han borde dopa sig:

” ... det förändrade det här slitgöret på så sätt, och då blev det ju någon slags bekvämlighet i det. // ... så då åkte jag dit, så då lyftes jag ut från detta, och då var det mer legitimt att ... att då hade jag ingen press på mig att jag skulle prestera eller ta nånting, jag kunde skita i vad dom andra sa eller tyckte. (Respondent 29)

Respondenten fortsatte sedan sin idrottskarriär långt efter avstängningen, men har aldrig dopat sig igen, men han har genomgått många dopingtester, berättar han.

En annan respondent berättar att han såg idrotten som en räddning från en destruktiv karriär med inslag av narkotikamissbruk och kriminalitet. Han slutade direkt med sitt dopingbruk när han fastnade i en dopingkontroll, och betraktar sin avstängningsdom som en positiv händelse när han ser tillbaka på det nu – en vändpunkt i livet:

” ... så att det var ju liksom en hel vändpunkt för mig. Samtidigt så hade jag ju bildat familj, och dom här hormonerna tog jag ju när jag var tillsammans med tjejen, och hon visste ju liksom om hela min bakgrund, min uppväxt, och allting det här. Och jag hade ju många vänner då som var kriminella, på ett eller annat sätt, men jag fick ju liksom börja ta avstånd från dom till slut. Man kommer ju där till ett vägskäl. /.../ Det var mycket som hände, när man är i 20–22-årsåldern ... Man tog ju många viktiga beslut. För mig har egentligen inte den där avstängningen varit något negativt, det har varit nåt positivt för mig i stället. (Respondent 5)

En respondent avslutade sitt dopingbruk redan efter 5 veckor med följande motivering:

” Det var ju den nervositeten man hade lite, och där är också en grej att, för den skull vara nervös ... Det är inte värt det, nä ... (Respondent 3)

Det som respondenten var orolig för var att han skulle åka fast i en kontroll eller att preparaten som han brukade skulle vara kontaminerade med någon smitta.

En av respondenterna var avstängd två gånger. Han fortsatte sin karriär och sitt bruk av AAS efter den första avstängningen, men avslutade både karriär och dopingbruk efter den andra avstängningen.

Det verkar som om dopingreglerna och kontrollapparaten har haft stor betydelse för att motverka doping, i meningen att avstyra pågående bruk av dopingmedel – de flesta av respondenterna som blivit fällda och bestraffade uppger att de avslutade sitt dopingbruk i samband med avstängningen. På så vis kan man tala om att dopingreglerna haft en individualpreventiv effekt, det vill säga de har avskräckt den bestraffade individen från att fortsätta bryta mot dopingreglerna. Däremot har uppenbarligen den förebyggande och generellt avskräckande effekten (allmänprevention) av dopingreglerna och kontrollapparaten varit mindre verksam visavi dessa idrottare, eftersom de brukade dopingpreparat trots att de kände till vilka konsekvenser det kunde få. Endast en respondent berättar att han slutade på grund av att han kände en nervositet inför att kunna bli uttagen till en dopingkontroll, men denne respondent lyfter också fram hälsorisen som ett skäl till att han slutade. Intressant i detta sammanhang är att det inte var risken med AAS-preparaten i sig han oroade sig för utan risken för att preparaten kunde vara kontaminerade med någon smitta, eftersom han inte fick preparaten förskrivna via läkare. Han var också den enda respondenten som uppgav hälsorisen som ett skäl till att sluta med AAS.

Avslutande diskussion

I denna studie om vilka processer som underbygger dopingbruk inom idrotten har 11 svenska idrottare som dopat sig inom styrkelyft och tyngdlyftning intervjuats (majoriteten inom styrkelyft). Samtliga respondenter idrottade på en hög nivå, några av dem på en mycket hög nivå, och det primära syftet med dopingbruket var idrottsligt; de ville prestera bättre inom sin idrott. Idrottarna blev fällda av Riksidrottsförbundet för bruk av dopingmedel någon gång från år 1990 till och med år 2006. Samtliga är män, vilket i sig är intressant att problematisera. Männen är klart överrepresenterade i statistiken över fällda idrottare inom Riksidrottsförbundet. Varför är det så? Styrkeidrotter är också överrepresenterade bland dopingfallen, vilket kanske är lättare att förstå, då anabola androgena steroider (AAS) framför allt brukas som ett muskeluppbyggande hjälpmedel. Det finns dock andra dopingpreparat för andra typer av idrotter, något som inte har undersökts närmare i denna studie, men som är viktiga framtida forskningsfrågor.

Studien har genomförts med en kvalitativ metodologisk ansats, vilket har inneburit att forskningsfrågan har analyserats på såväl bredden som djupet. På bredden i betydelsen att frågor har ställts till respondenterna utifrån tidigare vetenskapliga resultat, samt att respondenterna själva har fått stort utrymme att formulera sin berättelse om vad som låg bakom deras bruk av dopingmedel. På djupet i betydelsen att intervjuerna har tillåtits att "svälla ut" när respondenten berört något som verkat vara avgörande för dopingbruket.

Det dopingpreparat som respondenterna uppger att de brukade var i samtliga fall AAS. I stort sett samtliga respondenter upplevde att de hade nytta av AAS-preparaten. De orkade träna mer, de lyfte tyngre vikter, de fick mindre smärtor vid träning och det gick lättare att träna. Det är få av respondenterna som upplevde biverkningar av dopingmedlen. De positiva erfarenheterna av AAS-preparaten och de få biverkningarna bidrar självklart till att benägenheten att avstå från att dopa sig minskar (jfr. Donovan m.fl., 2002).

Varför idrottare dopar sig är inte helt lätt att fastställa eller generalisera mellan olika individer och grupper. Det kan vara många olika faktorer och processer som spelar in (se exempelvis Donovan m.fl., 2002). Tidigare forskning har belyst samband mellan riskbeteende som till exempel missbruk av alkohol och narkotika och dopingbruk. Forskare har även pekat på att en negativ syn på den egna kroppen ("muscle dysmorphia") kan vara en orsak till att individer brukar AAS, i syfte att kunna skulptera en vacker och muskulös kropp snabbare och effektivare (Pope m.fl., 2000; jfr. Cohen m.fl., 2007). I studier som enbart vänt sig till idrottare konstaterar man bland annat att idrottares dopingbruk motiveras utifrån att dopingmedel är hjälpmedel, dels en genväg till bättre prestationer och vinster (ekonomiska och idrottsliga), dels för att rehabiliteras snabbare efter skada (Backhouse m.fl., 2007).

I denna studie motiverar respondenterna sitt bruk av dopingmedel med att alla andra dopade sig, och för att kunna konkurrera med de bästa styrkelyftarna såg de sig

tvungna att göra detsamma. Nyfikenhet nämns bland flera av respondenterna som en viktig anledning till att de började bruka AAS: "kan de där pillerna verkligen göra så mycket?", som en av respondenterna frågade sig. Endast två respondenter pekar på att deras dopingbruk hängde ihop med annat missbruk, och en respondent menar att hans bruk av AAS ledde till både narkotikabruk och kriminalitet. Ett par respondenter lyfter fram kosmetiska skäl som bidragande orsak till att de började bruka AAS (jfr. exempelvis Pope et al., 2000); de ville bli stora och muskulösa, vilket delvis går hand i hand med idrottsliga motiv när det gäller idrotter som styrkelyft.

Det finns inga vattentäta skott mellan idrottare som dopar sig och andra individer i samhället som dopar sig, eller mellan "idrottsdoping" och "samhällsdoping", men vissa skillnader kan man sannolikt se mellan de individer som brukar dopingmedel för att kanske vinna guld i ett VM eller OS i stället för att bli femma, och de individer som dopar sig primärt för att få mer muskler och en vackrare kropp, eller som brukar AAS i ett kriminellt syfte, exempelvis för att snabbare bygga en respektingivande kropp (jfr. Hoff, 2013; Moberg & Hermansson, 2006). I de två sist nämnda sammanhangen verkar bruket av AAS gå att koppla till annat missbruk, men frågan är om detta samband även går att fastställa bland idrottare som dopar sig, åtminstone om det rör sig om idrottare på hög nivå. Coakley och Pike (2009) menar att idrottsligt dopingbruk är något helt annat än alkohol- och narkotikamissbruk; idrottare dopar sig i en strävan efter vinster, rekord och bättre prestationer (överkonformitet i relation till idrottens etik), vilket inte har någon koppling till att berusa sig med alkohol och narkotika. Bland den övervägande delen av respondenterna i denna studie finns inte heller någon tydlig relation mellan dopingbruk och missbruk av alkohol och/eller narkotika.

I studien undersöktes inte endast respondenternas riskbeteende i form av alkohol- och narkotikamissbruk, utan även om de i andra hänseenden var benägna att ta risker och söka sensationer (jfr. Thiborg & Carlsson, 2007). Respondenterna ger inte uttryck för att vara riskbenägna eller sensationssökande, snarare uppger de att de var försiktiga och kalkylerande personer, och bruket av dopingmedel kännetecknades snarare av en tydlig riskhantering än ett risktagande (jfr. Hoff, 2012); samtliga respondenter avslutade sitt AAS-bruk ett visst antal dagar innan tävling (hantering av risken att fastna i en dopingkontroll), och de avgjort flesta respondenterna valde att bruka moderata doser av AAS-preparaten (hantering av hälsorisker).

I studien undersöktes även respondenternas sociala bakgrund – om det fanns något i deras bakgrund som kan ha påverkat deras val att dopa sig. Den sociala bakgrunden visar sig hos de flesta har varit "normal" och stabil, och det fanns mycket lite att ta fasta på som skulle kunna förklara dopingbruket. Det som ändå framkommer är att en respondent blev mobbad under en lång tid i skolan, vilket skapade en stark drivkraft att lyckas inom idrotten som en revansch för tidigare oförrätter där AAS blev ett hjälpmedel för idrottsliga framgångar (jfr. Hoff, 2016). Det framkommer också att två respondenter, som förknippar sitt missbruk av alkohol och narkotika med sitt dopingbruk, växte upp i en miljö omgiven av vuxna med missbruksproblem i varierande grad.

Det som är nytt och som sticker ut i undersökningen är respondenternas beskrivning av den idrottsmiljö som de tränade och tävlade i, både styrkelyftsmiljön och i vid mening gymmiljön, under den tid som respondenterna var aktiva (dvs. under 1980-, 1990-talen, och i viss mån även under 2000-talet). Det som studien syftar på är alltså den dopingkultur som respondenterna beskriver. De berättar om en miljö där många

idrottare brukade AAS, en miljö där man tog för givet att den som gjort ett bra resultat eller vunnit en tävling hade dopat sig. Det var också en miljö där dopingpreparat fanns till försäljning. I respondenternas berättelser om första gången de brukade dopingmedel verkar idrottsmiljön ha haft en avgörande betydelse för debuten. Även i respondenternas beskrivningar av sina motiv till bruk av dopingmedel – alla andra dopar sig – berörs idrottsmiljön, det vill säga konkurrenter i idrottsmiljön.

Ett intressant fenomen i detta sammanhang är att trots att AAS var så närvarande i respondenternas idrottsmiljö talade man tyst om det. Respondenterna delade i de flesta fall sina "hemligheter" endast med de närmsta, om ens med dem. Ändå förmedlar de en bild av att väldigt många i idrottsmiljön dopade sig, så det måste ha funnits en viss öppenhet. Men de flesta verkar ha hållit en låg profil kring sitt bruk. Man kan förstå detta: det fanns naturligtvis en risk för att om de pratade alltför vidlyftigt om sitt dopingbruk, skulle informationen kunnat nå funktionärer inom kontrollapparaten – med följden att de då skulle ha kallats till dopingkontroll. Det kan också ha funnits en viss skamkänsla förknippat med bruket – att man fuskade – som gjorde att många avstod från att öppet deklarerat sitt dopingbruk. Även om andra också dopade sig ville man inte vara den i mängden som blev utpekad som fuskare.

Det blir tydligt i undersökningen att den idrottsmiljö som respondenterna beskriver har varit en grogrund för deras bruk av dopingmedel. Frågan är hur vi ska förstå en sådan miljö: Hur utvecklas den? Hur påverkar den idrottarna? Donovan m.fl. (2002) har utvecklat en dopingmodell som lyfter fram ett stort antal faktorer som påverkar attityder och beteenden i relation till doping. Kan denna modell säga något om idrottsmiljöns inverkan? Nej, inte så mycket. Modellen är individfokuserad, det vill säga den tar framför allt upp individuella faktorer som förklaringar till dopingattityder och dopingbeteenden. Sociala processer utelämnas i modellen. Det finns en kategori i modellen som möjligen kan kopplas till idrottsmiljön, nämligen "referensgruppsinfluenser" ("reference group opinion"). Men det som betonas i denna kategori i modellen är hur olika viktiga individer i idrottarens omgivning påverkar hen avseende dopingattityder och dopingbeteenden, inte hur hela miljön eller kulturen i form av normer, förväntningar, värden och handlingsmönster påverkar idrottaren. Respondenterna i föreliggande studie beskriver en miljö där det går att se en mångfasetterad påverkan, direkt och indirekt, från andra styrkelyftare, konkurrenter, funktionärer samt aktiva och ledare inom klubbar och förbund i idrottsmiljön som verkar har varit avgörande för respondenterna ingång till att börja bruka dopingmedel. Och denna påverkan tycks böttna i (icke-individuella) värden och normer i idrottsmiljön – en dopingkultur.

Coakley och Pikes (2009) teori om dopingbruk på grund av överkonformitet i relation till idrottens etik fångar just idrottsliga värden och normer och deras betydelse för olika problematiska beteenden inom idrotten (exempelvis ätstörningar och dopingbruk). Bruket av dopingmedel ger idrottaren möjlighet att förbättra sina prestationer och på så vis uppfylla normerna som härrör från idrottens etik. Detta skulle kunna tolkas som en normkonflikt mellan prestationsvärden (idrottens etik) och fair play-värden (inkl. hälsovärden) som uttrycks via dopingreglerna. Dock finns det enligt idrottens etik inget krav på att idrottare ska bruka dopingmedel, men de starka prestationskraven gör att idrottaren dopar sig trots att det är förbjudet (vilket också skulle kunna förklara att respondenterna inte pratade öppet om sitt dopingbruk). Normerna kring prestation väger tyngre än dopingförbudet för de idrottare som är överkonforma i relation till idrottens etik. Problemet i relation till denna studie är

att de flesta respondenterna inte verkade vara okritiska och överdrivet hängivna i relation till idrottens etik. Det är endast en respondent som ger uttryck för en tydlig överkonformitet i relation till idrottens etik.

Coakley och Pike (2009) menar att idrottare agerar överdrivet hängivet i relation till idrottens etik för att få tillhöra en extrem grupp som ger dem en eftersträvarvärd identitet som elitidrottare. Gruppen skapas och upprätthålls med hjälp av extrema och riskfyllda handlingar som till exempel att spela skadad och offra sig för laget eller genom att dopa sig för att prestera bättre. Men respondenterna ger inte uttryck för denna starka bindning till sin idrottsgrupp, utom i ett fall där respondenten beskriver den grupp av idrottare som han tillhörde som oerhört viktig och speciell för honom och hans identitet (samma respondent som var överkonform ovan). Det faktum att respondenterna talade tyst om sitt dopingbruk talar också emot att dopingbruket var en väg in i en unik grupp, annars borde dopingbruket ha varit mer öppet och snarare utgjort en rituell handling som genomfördes för att bli inkluderad i den exklusiva gruppen, åtminstone framkom inte detta i denna studie. Coakley och Pikes (2009) teori om idrottens etik verkar vara relevant för att förstå en av respondenternas dopingbruk, och detta är intressant, men det blir samtidigt tydligt att vi också behöver hitta andra förklaringar till bruket av dopingmedel inom idrotten.

Varken modellen signerad Donovan m.fl. (2002) eller Coakley och Pikes (2009) teori verkar helt kunna förklara respondenternas miljö och dopingbruk i denna studie. En annan teoretisk infallsvinkel som skulle kunna kasta lite mer ljus över den till synes motsägelsefulla sociala struktur inom idrottsmiljön som respondenterna beskriver, där dopingbruk är förbjudet men ändå vanligt och på något sätt accepterat i miljön, är den finländske filosofen och sociologen Westermarcks (1916) resonemang om begreppet oseder. Westermarck (1916) definierar seder som inte bara en vana, utan även en regel som man är förpliktad att följa. Om oseder säger han att det finns bruk och vanor som kan vara utbredda utan att de är seder [eller normer, min anm.] och som är allmänt fördömda. Han betraktar dessa vanor som oseder, det vill säga handlingar som är vanliga fast de klandras, och kan existera även om handlingarna är förbjudna. Detta påminner mycket om vad som händer i den idrottsmiljö som respondenterna beskriver i denna studie. Det finns en tydlig norm som förbjuder dopingbruk, men det finns samtidigt en vana att bruka dopingmedel i idrottsmiljön, vilket skulle kunna betraktas som en osed.

Malinowski (1967) beskriver ett liknande fenomen i sina antropologiska studier på Trobrianderna i början av 1900-talet. I det samhälle han studerade betraktas kvinnorna inom sin klan som systrar, och det är strängt förbjudet för mannen att ha sexuell umgänge med andra kvinnor inom klanen än sin partner, enligt exogamibudet, detta betraktas som incest och väcker stor avsky. Men Malinowski upptäckte att det i realiteten inte var ovanligt med dylika förbjudna sexuella förbindelser mellan klanmedlemmar, och att det inte verkade uppröra den allmänna opinionen särskilt mycket, trots att det fanns kännedom om förhållandena. Detta handlingsmönster påminner mycket om den tysthetskultur som dopingbruket i respondenternas idrottsmiljö omgärdades av. Flera respondenter i studien menar att många inom styrkelyftförbundet och många inom styrelser i klubbar kände till det utbredda dopingbruket. Också detta tyder på att det handlar om en osed.

Malinowski (1967:85) menar att den allmänna opinionen är overseende men hycklande vid klanincest, men konstaterar vidare att reaktionerna blir starka när brottet blir offentliggjort genom att till exempel en berörd part anklagar eller förolämpar

den person som brutit mot exogamiregeln. Allmänheten kränktes inte nämnvärt av vetenskapen om brottet, och den reagerade inte heller omedelbart – den måste mobiliseras genom ett offentligt tillkännagivande av brottet. Det är alltså först när brottet blir offentligt som omgivningen reagerar, eller känner sig tvingad att reagera eftersom handlingen är förbjuden. Då vänder sig alla mot normöverträdarna (Malinowski, 1967). Detta handlingsmönster påminner också om respondenternas berättelser. Det var först när idrottaren fastnade i en dopingkontroll och handlingen (bruket av dopingmedel) blev offentlig, som reaktionerna kom från förbund, klubbar och så vidare. Då fördömdes idrottaren hårt och straffades genom att stängas av från sin idrott, och då tog förbundet starkt avstånd från idrottaren. Så länge idrottaren inte åkte fast var allt frid och fröjd, då blundade idrottsomgivningen för dopingbruket – det är åtminstone så som respondenterna beskriver händelseförloppet.

Även om flera av respondenterna är positiva till dopingförbudet och till dopingkontrollapparaten så framkommer det även en kritik från flera respondenter av framför allt kontrollapparaten (dopingtester, dömande organ osv.). Några respondenter berättar om mygel, dubbelmoral, misstag med tester, att de inte fick komma till tals och så vidare. Respondenterna är mer kritiska till kontrollapparaten än till själva dopingreglerna. Detta kan också förstås bättre om man betraktar dopingbruk som en osed. Huvudnormen, dopingbruk är förbjudet, är inte det stora problemet eftersom den inte behövde följas i den idrottsmiljö som respondenterna beskriver; det var accepterat att bruka dopingmedel, så länge det inte blev offentligt känt. Genom dopingkontrollen och avstängningsdomen blev dopingbruket känt och fördömt. Det var egentligen först då idrottarna bröt mot normen. Denna motsägelsefulla normlogik var naturligtvis frustrerande för de individer som brukade dopingmedel, och denna frustration riktas mot kontrollapparaten, som är den instans som transformerar ett i idrottsmiljön accepterat handlingsmönster (en osed) till ett normbrott.

Varför utvecklas dylika oseder? Här ger varken Westermarck eller Malinowski några svar. Rimligen får man tänka att oseder utvecklas i ett komplext socialt sammanhang bestående av olika motstridiga sociala förväntningar på individen, och där olika individer också förhåller sig olika till förväntningarna från omgivningen beroende på behov, personlighet och så vidare. När en kultur väl har etablerats så lever den sitt eget liv i någon mening. Det kan finnas en mängd orsaker till att en viss kultur har uppstått en gång, men det som kanske är viktigare är att ta fasta på är hur normer reproduceras och påverkar individer i idrottsmiljön i dag (jfr. Durkheim, 1978). Individer som kommer in i en ny miljö ärver handlingsmönster från dem som befunnit sig där en längre tid (och som i sin tur har ärvt vanorna), många gånger utan att egentligen reflektera så mycket över varför man gör som man gör. I denna studie uppger respondenterna att det ofta var äldre styrkelyftare som uppmuntrade och hjälpte dem när de var nya i miljön; det var också ofta de äldre lyftarna som introducerade AAS för respondenterna.

Om vi vill förstå varför vissa idrottare brukar dopingmedel bör vi i framtiden, mot bakgrund av resultat från denna studie, studera olika idrottsmiljöer närmare, och inte endast fokusera individuella faktorer hos dem som dopar sig. Det är viktigt att i anti-dopingarbetet försöka förändra värderingar och vanor i idrottsmiljöerna. Nu kan säkert vän av ordning säga att den miljö som respondenterna beskriver i studien är extrem och kanske inte representativ för alla idrottsmiljöer. Ja, det är den kanske, men det gör också att mönstren framträder tydligare, de blir lättare att tyda. Och även om dopingbruk inte är lika vanligt i andra idrottsmiljöer kan resultaten av studier

i mer extrema sammanhang ge viktiga verktyg för att förstå det bruk av dopingmedel som trots allt, sannolikt, förekommer i andra sammanhang, om än i mindre omfattning (jfr. Alvesson & Deetz, 2000). Kunskap om hur olika idrottsmiljöer fungerar (inte minst elitidrottsmiljöer) kan bli ett viktigt verktyg i ett förebyggande arbete med att grundlägga idrottsmiljöer som inte underbygger dopingbruk.

Referenser

- Alvesson, M. & Deetz, S. (2000). *Kritisk samhällsvetenskaplig metod*. Lund: Studentlitteratur.
- Alvesson, M. & Sköldberg, K. (1994). *Tolkning och reflektion: Vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod*. Lund: Studentlitteratur.
- Backhouse, S., McKenna, J., Robinson, S. & Atkin, A. (2007). *International literature review: Attitudes, behaviours, knowledge and education – Drugs in sport: Past, present and future*. Leeds: Carnegie research institute.
- Blouin, A.G. & Goldfield, G.S. (1995). Body image and steroid use in male bodybuilders. *International Journal of Eating Disorders*, 18.
- Brissonneau, C. (2007). Le dopage dans le cyclisme professionnel au milieu des années 1990: une reconstruction des valeurs sportives. *Journal Déviance et Société*, 31:2.
- Brower, K.J., Blow, F.C., Young, J.P. & Hill, E.M. (1991). Symptoms and correlates of anabolic androgenic steroid dependence. *British Journal of Addiction*, 86.
- Brower, K.J., Blow, F.C. & Hill, E.M. (1994). Risk factors for anabolic-androgenic steroid use in men. *Journal of Psychiatric Research*. 28:4
- Carlsson, B. & Hoff, D. (2000). Dealing with insolvency and indebted individuals in respect to law and morals. *Social & Legal Studies*, 9:2.
- Coakley, J. & Pike, E. (2009). *Sports in society: Issues and controversies*. London: McGraw-Hill.
- Cohen, J., Collins, R., Darkes, J. & Gwartney, D. (2007). A league of their own: demographics, motivations and patterns of use of 1,955 male adult non-medical anabolic steroid users in the United States. *J. Int. Soc Sports Nutr.*, 4:12.
- Curry, L.A. & Wagman, D.F. (1999). Qualitative description of the prevalence and use of anabolic androgenic steroids by United States powerlifters. *Perceptual Motor skills*, 88.
- Dodge, T.L. & Jaccard, J.J. (2006). The effect of high school sports participation on the use of performance-enhancing substances in young adulthood. *Journal of Adolescent Health*, 39:3.
- Donovan, R.J., Egger, G., Kapernick, V. & Mendoza, J. (2002). A conceptual framework for achieving performance enhancing drug compliance in sport. *Sports medicine*, 32:4.
- Durkheim, É. (1978). *Sociologins metodregler*. Göteborg: Korpen.
- Ekström, N. (2010). *Faktorer som underbygger och motverkar användningen av doping: Genomgång och analys av dopingforskningen 2004–2007*. Kalmar: Institutionen för socialt arbete, Linnéuniversitetet (examensarbete).
- Geyer, H., Parr, M.K., Mareck, U., Reinhart, U., Schrader, Y. & Schänzer, W. (2004). Analysis of non-hormonal nutritional supplements for anabolic-androgenic steroids – results of an international study. *International Journal of Sports Medicine*, 25:2, 124–129.
- Hermansson, G. & Moberg, T. (2008). *Anabola androgena steroider 1.1*. Göteborg: Mediahuset.
- Hoff, D. (2004). Sociala styrningsformer och antidopningspolicy: En rättssociologisk forskningsstrategi tillämpad på antidopningsarbetet inom idrotten. *Idrottsforum.org*, 23 nov. (ISSN 1652–7224).
- Hoff, D. (2008). *Doping- och antidopingforskning: En inventering av samhälls- och beteendevetenskaplig forskning och publikationer 2004–2007*. Rapport 2008:1, Stockholm: Riksidrottsförbundet.
- Hoff, D. (2012). Doping, risk and abuse: An interview study of elite athletes with a history of steroid use. *Performance Enhancement and Health*. 1:2, 61-65.
- Hoff, D. (2013). Dopning utanför idrotten – individualisering och muskulösa skönhetsideal: En studie av dopning i grundskola, gymnasium och på gym i Kalmar kommun. *Scandinavian Sport Studies Forum*, 4, 1–24.
- Hoff, D. (2016). *Dopningens olika ansikten: En kvalitativ studie av AAS-användning på gym*. Lund: Lunds universitet, Socialhögskolan.
- Hoff, D. & Carlsson, B. (2005). *Doping- och antidopingforskning: En rättssociologisk inventering av samhälls- och beteendevetenskaplig forskning och publikationer*. Rapport 2005:1, Stockholm: Riksidrottsförbundet.
- Johansson, P., Lindqvist, A.S., Nyberg, F. & Fahlke, C. (2000). Anabolic androgenic steroids affects alcohol intake, defensive behaviors and brain opioid peptides in the rat. *Pharmacology Biochemistry and Behavior*, 67:2.

- Kanayama, G., Barry, S. & Hudson, J.I. (2006). Body image and attitudes toward male roles in anabolic-androgenic steroid users. *American Journal of Psychiatry*, 163:4.
- Kindlundh, A.M., Isacson, D.G., Berglund, L. & Nyberg, F. (1999). Factors associated with adolescent use of doping agents: anabolic-androgenic steroids. *Addiction*, 94:4.
- Kvale, S. (1997). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.
- Laure, P., Lecerf, T., Friser, A. & Binsinger, C. (2004). Drugs, recreational drug use and attitudes towards doping of high school athletes. *International Journal of Sports Medicine*, 25:2.
- Leifman, H. & Rehnman, C. (2008). *Kartläggning av dopningsförekomst bland gymtränande i Stockholms län*. Rapport nr 35, Stockholm: STAD.
- Lindqvist, A.S., Johansson-Steensland, P., Nyberg, F. & Fahlke, C. (2002). Anabolic androgenic steroid affects competitive behaviour, behavioural response to ethanol and brain serotonin levels. *Behavioural Brain Research*, 133:1.
- Lucidi, F., Grano, C., Leone, L., Lombardo, C. & Pesce, C. (2004). Determinants of the intention to use doping substances: An empirical contribution in a sample of Italian adolescents. *International Journal of Sport Psychology*, 35:2.
- Malinowski, B. (1967). *Brott och bruk i ett primitivt samhälle*. Lund: Argos.
- Maughan, R.J. (2006). Contamination of dietary supplements and positive drug tests in sport. *Journal of Sports Sciences*, 23:9, 883–889.
- Mickelsson, K. (2009). *Dopningen i Sverige: en inventering av utbredning, konsekvenser och åtgärder*. Rapport 2009:15. Östersund: Statens folkhälsoinstitut [Folkhälsomyndigheten].
- Moberg, T. & Hermansson, G. (2006). *Mandom, mod och morske män: Anabola androgena steroider – medicinskt, rättsligt och socialt*. Göteborg: Mediahuset.
- Papadopoulos, F.C., Skalkidis, I., Parkkar, J. & Petridou, E. (2006). Doping use among tertiary education students in six developed countries. *European Journal of Epidemiology*, 21.
- Peters, R.J., Adams, L.F., Barnes, J.B., Hines, L.A., Jones, D.E., Krebs, K.M.A. & Kelder, S.H. (2005). Beliefs and social norms about ephedra onset and perceived addiction among college male and female athletes. *Substance Use and Misuse*, 40.
- Pope, H.G., Jr., Gruber, A.J., Choi, P., Olivardia, R. & Phillips, K.A. (1997). Muscle dysmorphia: An underrecognized form of body dysmorphic disorder. *Psychosomatics*, 38:6.
- Pope, H.G., Phillips, K.A. & Olivardia, R. (2000). *The Adonis complex: the secret crisis of male body obsession*. New York: Free Press.
- Robson, C. (2002). *Real world research: A resource for social scientists and practitioner-researchers*. Malden: Blackwell.
- Tangen, J.O., Bergsgard, N.A., Barland, B. & Breivik, G. (1997). To dope or not to dope: A study on the decision to use drugs in Norwegian sports. *Corpus, Psyche et Societas*, 4.
- Thiblin, I. & Pärklö, T. (2002). Anabolic androgenic steroids and violence. *Acta Psychiatrica Scandinavica*, 106.
- Thiborg, J. & Carlsson, B. (2007). *Doping: Personlighet, motiv och moral i idrotten*. Rapport 2007:10, Stockholm: Riksidrottsförbundet.
- Thompson, J.K. & Cafri, G. (Red.) (2007). *The muscular ideal: Psychological, social, and medical perspectives*. Washington: APA.
- Vetenskapsrådet (2010). *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*. Hämtad 2010-01-01 från: <http://www.codex.vr.se/texts/HSFR.pdf>
- Wagman, D., Curry, L. & Cook, D. (1995). An investigation into anabolic androgenic steroid use by elite US powerlifters. *Journal of Strength and Conditioning Research*, 9.
- Westermarck, E. (1916). *Moralens uppkomst och utveckling*. (Del 1.) Stockholm: Norstedts.
- Wichstrøm, L. (2006). Predictors of future anabolic androgenic steroid use. *Medicine and Science in Sports and Exercise*, 38:9.
- Wiefferink, C.H., Detmar, S.B., Coumans, B., Vogels, T. & Paulussen, T.G.W. (2008). Social psychological determinants of the use of performance-enhancing drugs by gym users. *Health Education Research*, 23:1.
- Wright, S., Grogan, S. & Hunter, G. (2001). Body-builders' attitudes towards steroid use. *Drugs Education Prevention and Policy*, 8.
- Özdemir, L., Nur, N., Bagcivan, I., Bulut, O., Sümer, H. & Tezeren, G. (2005). Doping and performance enhancing drug use in athletes living in Sivas, mid-Anatolia: A brief report. *Journal of Sports Science and Medicine*, 4:3.

Riksidrottsförbundet

Idrottens Hus, Box 11016, 100 61 Stockholm | Tel: 08 - 699 60 00
E-post: riksidrottsforbundet@rf.se | Hemsida: www.rf.se